

कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको
वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन

सरोजराज बराल

परीक्षा क्रमाङ्क नं.: २३३०१५२/०६६

त्रि.वि.द.नं. ९-२-२३३-२४-२००२

२०६९/२०१३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्रसङ्काय, सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर

तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको विशिष्टीकरण

नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको

प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस
सिन्धुली

सिफारिसपत्र

त्रि.वि.वि शिक्षाशास्त्र मंडलाय, सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस, सिन्धुली नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षका छात्र सरंजराज वगलले नेपाली ५९८ को विशिष्टीकरणका लागि कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनसम्बन्धी बुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मंगे निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

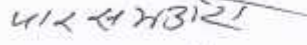

मिति : २८ डिसेम्बर २०१२

उपप्राध्यापक अर्जुनप्रसाद पौडेल
शोधनिदेशक
सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस
सिन्धुली

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस, सिन्धुलीका छात्र सरोजराज बरालले कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटिहरुको अध्ययन शीर्षकमा तयार गर्नु भएको शोधपत्र नेपाली शिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) का लागि उपयुक्त देखिएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति:

- १ उप.प्रा. भानुभक्त गुरुङ (विभागीय प्रमुख)
- २ प्रा.डा पारसमणि भण्डारी (बाह्य परीक्षक)
- ३ उप.प्रा. देवीप्रसाद सुवेदी
- ४ उप. प्रा. अर्जुनप्रसाद पौडेल (शोधनिर्देशक)

मिति: २८ जनवरी २०१३

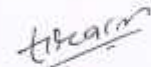
कृतज्ञताज्ञापन

शोधकार्य आफैँमा गहन र जटिल विषय हो । शोधकार्य पूरा गर्नका लागि कठोर परिश्रम तथा धैर्यको आवश्यकता पर्ने कुराको अनुभव अनुसन्धानका क्रममा भएको छ । नेपाली भाषा शिक्षण गर्नका लागि सामान्य विधिहरूको मात्र प्रयोग भइरहेको अवस्थामा पनि कठिनाइका बाबजुद केही गहिरिएर अध्ययन गर्ने इच्छा जाग्यो । यसै क्रममा “कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षक छनौट गरी यो शोधपत्र तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली अध्ययन तथा अध्यापन गर्ने विद्यार्थी तथा शिक्षकवर्गलाई सहयोगी सावित हुने कुरामा म विश्वस्त छु । यसको तयारीका क्रममा अनेकौँ व्यस्तताका बाबजुद पनि आफ्नो अमूल्य समय दिई सहयोग, सल्लाह र सुझाव दिँदै कुशल निर्देशन गर्नुहुने श्रेष्ठ गुरु श्री अर्जुन पौडेलज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यो शोधपत्रको शीर्षक चयन तथा साजग्री निर्माणमा अमूल्य सल्लाह र सुझाव दिनुहुने प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी (त्रि.वि. कीर्तिपुर) र उप-प्रा. फाल्गुणि शर्मा तिमल्सिना एवम् उप-प्रा. देवीप्रसाद सुवेदी (सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस) प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यसैगरी मेरो प्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधकार्य गर्नका लागि अनुमति प्रदान गर्नुहुने सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस नेपाली भाषा शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख उप-प्रा. श्री भानुभक्त गुरुङ्गप्रति विनम्रतापूर्वक आभार व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्यको सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्नुहुने मित्र शिवलाल उपाध्याय र भानिज नरहरी अधिकारीलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसैगरी शोधपत्र निर्माणको निम्ति कम्प्युटर टिङ्कण र सेटिङ गरिदिने भानिज प्रवेश सिन्धुलीय (शब्दाञ्जली अफसेट प्रेस) प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोधपत्रका सकारात्मक पक्ष मेरा गुरुवर्गहरूबाट प्राप्त ज्ञान र प्रेरणाका उपज हुन् र यसमा भएका त्रुटिहरू मेरा आफ्नै हुन् भन्ने कुरा विनम्रताका साथ स्वीकार गर्दछु । अन्त्यमा यस कार्यमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण गुरुवर्ग, मित्रजन र शुभेच्छुकप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

मिति : १८ डिसेम्बर २०१९

सरोजराज बराल

सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस

सिन्धुली

शोधसार

१. शोध शीर्षक सिन्धुली जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन ।

२. शोधार्थी : सरोजराज बराल

३. शोध निर्देशक : उप प्राध्यापक अर्जुन पौडेल

४. विभाग/क्याम्पस : नेपाली भाषा शिक्षा विभाग/ सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस

५. शैक्षिक वर्ष : वि.सं. २०६४/६६

६. अध्याय/पृष्ठ संख्या : पाँच/.....

७. समस्याकथन

प्रस्तुत शोधका समस्याकथन निम्नानुसार छन् :

क) कक्षा सातका विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन क्षमता कस्तो छ ?

ख) व्याकरणिक कोटिको प्रयोगमा विद्यार्थीहरू कति सचेत छन् ?

ग) कक्षा सातका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठन गर्दा आइपने समस्याहरू केके हुन् ?

८. शोधको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधका निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन् :

क) व्याकरणिक कोटि तथा त्रुटिसम्बन्धी सैद्धान्तिक चर्चा गर्नु,

ख) सिन्धुली जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पहिचान गर्नु,

ग) सिन्धुली जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु,

घ) वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटि निराकरणका लागि उपयुक्त सुझाव दिनु,

९. अध्ययनको सीमा

सिन्धुली जिल्लाका पूर्वी भेका दुई र उत्तरी भेगका दुई गरी जम्मा चार विद्यालयका कक्षा सातमा अध्ययनरत ८० जना विद्यार्थीहरूमा वाक्यगठनका आठ तत्वहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, भाव, पक्ष, वाच्य र कारकमा मात्र यो अध्ययन सीमित रहेको छ ।

१०. अध्ययन विधि

प्रस्तुत शोधकार्य पूरा गर्नका लागि प्राथमिक स्रोतका रूपमा विद्वानहरूले लेखेका पुस्तक, शोध एवम् सम्पादन गरेका शब्दकोशहरूलाई प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक स्रोतबाट

सङ्कलित सामग्रीको अध्ययन विश्लेषणका लागि प्रयोगात्मक र प्रश्नोत्तर विधि अवलम्बन गरिएको छ ।

११. उपलब्धि

प्रस्तुत अध्ययनबाट निम्न उपलब्धिहरू हासिल भएको पाइयो :

- क) कक्षा सातका विद्यार्थीहरू लिङ्ग र वचनका समस्याहरू समाधान गर्न सक्षम रहेको,
- ख) वाक्यगठनका पुरुष, काल, भाव, पक्षका विषयगत प्रश्नमा केही कमजोरी देखिए पनि उक्त पक्षको वस्तुगत प्रश्नमा उपलब्धी सन्तोषजनक भएको,
- ग) वाच्य र कारकमा सबभन्दा बढी त्रुटि देखिनुले यसको उपयोगिता खतरामा रहेको,
- घ) स्वतन्त्र लेखनमा केही विद्यार्थीहरू राम्रा पाइए पनि धेरैजसोको अवस्थामा नाजुक पाइयो,
- ङ) वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखनलाई समग्रमा हेर्दा ६० प्रतिशतभन्दा बढीले ठीक प्रतिक्रिया दिनुले अवस्था सन्तोषजनक रहेको ।

१२. प्रयोजन

प्रस्तुत अध्ययनको शैक्षिक प्रयोजन निम्नअनुसार रहेको छ :

- क) मातृभाषा नेपाली नै हुने विद्यार्थी र दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूको कठिनाई स्तर बुझी शिक्षकलाई आवश्यक शिक्षण विधि र उपाय अवलम्बन गरी शिक्षण गर्न ।
- ख) त्रुटि गर्ने क्षेत्र समयमै पहिचान गरी विद्यार्थीलाई शिक्षकले उचित सल्लाह र निर्देशन प्रदान गर्न ।
- ग) विद्यार्थीले भाषा अध्ययनका क्रममा भएको अन्योललाई वाक्यगठनका कुन चाहिँ कोटिमा केकस्तो जानकारी राख्नुपर्ने सो कुरा पहिचान गरी भ्रम निवारण गर्न ।
- घ) यस अध्ययनले विद्यार्थी, शिक्षक, पाठ्यक्रम निर्माता एवम् पाठ्यपुस्तक लेखकहरूलाई कुन तहमा कति व्याकरणिक कोटिको अध्ययन समावेश गर्नु उचित हुन्छ भन्ने कुराको मार्गदर्शन गर्नेछ ।

१३. रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई निम्न पाँच अध्यायमा विभाजन गरी अध्यायमूलक शीर्षकअन्तर्गत

अध्ययन गरिएको छ :

अध्याय एक- शोध परिचय

अध्याय दुई- वाक्यगठनसम्बन्धी शैद्धान्तिक परिचय

अध्याय तीन- व्याख्या तथा विश्लेषण

अध्याय चार- विद्यालयगत आधारमा कक्षा सातका विद्यार्थीहरूको त्रुटिविश्लेषण

अध्याय पाँच- निष्कर्ष तथा सुझाव

विषयसूची

अध्याय एक

परिचय	१-१०
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ समस्याकथन	१
१.४ शोधको उद्देश्य	३
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.६ शोधविधि	७
क. प्राथमिक सामग्री	७
ख. गौण सामग्री	७
१.७ अध्ययनको औचित्य तथा महत्व	८
१.८ सीमाङ्कन	१०
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	१०

अध्याय दुई

सैद्धान्तिक परिचय	११-२२
२.१ त्रुटिसम्बन्धी सैद्धान्तिक परिचय	११
२.२ परिभाषा	१३
२.३ पक्षहरू	१४
२.४ वचन	१५
२.४.१ लिङ्ग	१५
२.५ नेपाली लिंगको वर्गीकरण	१६
२.६ पुरुष	१७
२.७ काल	१७
२.७.१ कालका प्रकार	१८
२.८ भाव	१८

२.८.१ भावका प्रकार	१९
२.९ पक्ष	१९
२.९.१ पक्षको वर्गीकरण	२०
२.१० वाच्य	२०
२.११ कारक	२१
२.११.१ कारकको वर्गीकरण	२१
२.१२ निष्कर्ष	२२

अध्याय तीन

व्याख्या तथा विश्लेषण	२३-२६
३.१ परिचय	२३
३.२ वचनगत त्रुटि	२३
३.३ लिंगगत त्रुटि	२४
३.४ पुरुषगत त्रुटि	२४
३.५ कालगत त्रुटि	२५
३.६ भावगत त्रुटि	२५
३.७ पक्षगत त्रुटि	२५
३.८ वाच्यगत त्रुटि	२६
३.९ कारकगत त्रुटि	२६
३.१० उपसंहार	२६

अध्याय चार

विद्यालयगत आधारमा कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूको त्रुटिविश्लेषण	२७-३९
४.१. परिचय	
४.१.१ श्री उच्च मा.वि. जिनाखु	२७
४.१.२ श्री उच्च मा.वि. आम्बोटे	३०
४.१.३ श्री मङ्गला मा.वि. घोक्सिला	३२
४.१.४ श्री जनता उ.मा.वि. खनियाँखर्क	३५

४.२ उपसंहार	३७
४.३ त्रुटिनिराकरणात्मक शिक्षण	३८
४.३.१ त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणका केही उपायहरू	३८

अध्याय पाँच

निष्कर्ष तथा सुभाव	४०-४४
५.१ निष्कर्ष	४०
५.२ शैक्षणिक प्रयोग	४१
५.३ सुभाव	४२
५.४ भावी अनुसन्धानका शीर्षकहरू	४३

सन्दर्भसूची

४५-४६

संक्षेपीकृत-शब्द

संक्षेप	पूर्ण शब्द
उप प्रा.	उपप्राध्यापक
उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
त्रि.वि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
प्रा.	प्राध्यापक
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	विक्रम सम्वत्

अध्याय- एक

परिचय

१.१. शोध शीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक “कक्षा ७ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन” रहेको छ ।

१.२. शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर (एम.एड.) दोस्रो वर्षको विशिष्टीकरण नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.३. समस्याकथन

शिक्षार्थीहरूले भाषा सिकाइका क्रममा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण कार्यलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ । खास गरी व्यतिरेकी विश्लेषणमा कमजोरीहरू देखा परेपछि त्यसको वैकल्पिक स्थान लिन सफल त्रुटिविश्लेषण एक आधुनिक विषयका रूपमा देखा परेको विधा हो । त्रुटिको स्वरूप, यसको शैक्षणिक उपादयता भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा यो निकै महत्त्वपूर्ण छ । त्रुटिविश्लेषण मूलतः दोस्रो वा अन्य भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा विकसित दृष्टिकोण हो । तर पनि यस्तै केही समस्थिति र अंशतः केही भिन्न स्थितिमा पनि यसको प्रयोग गर्न सकिने देखिन्छ विभिन्न भाषिक पृष्ठभूमि भएका शिक्षार्थीहरूले मानक नेपाली लेख्दा विभिन्न किसिमका त्रुटिहरू गर्ने गरेको सन्दर्भमा उक्त त्रुटिहरूको अध्ययन एवम् भाषा शिक्षण तथा अन्य सन्दर्भहरूमा प्रभावकारिता देखाउन त्रुटिविश्लेषण निकै विश्वासिलो हुने गरेको छ ।

भाषालाई जीवन दिने काम समाजको हो । समाजविना भाषाको मूल्य तथा भाषाविना समाजको अस्तित्व नरहने हुँदा भाषा र समाज एउटै सिक्काका दुई पाटा बन्न पुगेका छन् । कुनै पनि व्यक्ति वा समाजका विचार आफूसमक्ष ल्याउने काम भाषाको भएकाले भाषा सम्प्रेषणयोग्य हुनु जरुरी छ ।

भाषा सिकाइको क्रममा त्रुटिहरू हुनु स्वभाविक मानिन्छ। विना त्रुटि भाषा सिक्न सकिँदैन। त्रुटि नै सफलताको विन्दुमा पुऱ्याउने आधार हो। यही अवधारणा नै त्रुटिविश्लेषणको रहेको छ। जुन शैक्षणिक क्षेत्रमा सान्दर्भिक छ। पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने शिक्षार्थीहरूमा स्वभावतः आफ्नै मातृभाषाका अर्थात् पहिलो भाषाका एकाङ्गत विशेषताहरू मूलतः ध्वनि र व्याकरणका संरचनामा ती विद्यार्थीहरू/शिक्षार्थीहरू अभ्यस्त भएका हुन्छन्। जसको कारण दोस्रो भाषामा पहिलो भाषाका संरचनाहरूको प्रभाव पर्दछ।

भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा निम्नमाध्यमिक स्तरसम्म सामान्य नेपाली भाषिक सीप विकास र उच्चस्तरमा त्रुटिनिरपेक्ष भाषिक सीप विकासको अपेक्षा राखिएको हुन्छ। स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षण गर्नका लागि निम्नमाध्यमिक स्तरलाई आधारस्तम्भ ठानी उक्त स्तरको सीप विकासमा जोड दिनु जरुरी देखिन्छ। यसर्थ निम्नमाध्यमिक तह (कक्षा ६,७,८) को मध्यम विन्दु मानिने कक्षा ७ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषासम्बन्धी क्षमता र सम्बन्धित छात्र, छात्राहरूले गर्ने त्रुटिहरूको प्रकृतिको विश्लेषण गरी तदनु रूप शिक्षण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने आवश्यकता हुन्छ। त्यसकारणले गर्दा उक्त प्रयोजनका लागि प्रस्तुत शोधअध्ययनको विषय छनोट गर्नु आवश्यक ठानिएको छ।

भाषा सिक्ने क्रममा शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिका धेरै क्षेत्रहरू हुन्छन्। जसमध्ये विविध भाषाभाषी शिक्षार्थीहरूले गर्ने प्रमुख त्रुटि क्षेत्र भनेको वाक्यगठनसम्बन्धी हो। भाषालाई सुसङ्गठित, शुद्ध, मिठास, सरल तथा स्तरीय बनाउने कार्यमा वाक्यको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। यी कुरालाई मध्यविन्दुमा राखेर नै यस शोधअध्ययनमा निम्नमाध्यमिक तह (कक्षा ७) मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण गरी निराकरणका उपायहरूसमेत प्रस्तुत गरिएको छ।

नेपाली भाषालाई वाक्यगठनमा समृद्ध तुल्याउन त्रुटिविश्लेषणको अहम् भूमिका रहेको छ। उपर्युक्त कुरालाई ध्यान दिँदै निम्नानुसार समस्याहरू उल्लेख गरिएको छ :

१. कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन क्षमता कस्तो छ ?
२. व्याकरणिक कोटिको प्रयोगमा विद्यार्थीहरू कति सचेत छन् ?
३. कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले वाक्यगठन गर्दा आइपर्ने समस्याहरू केके हुन् ?

१.४. शोधको उद्देश्य

यस शोधपत्रका उद्देश्यहरू निम्नलिखित छन् :

- क) व्याकरणिक कोटि तथा त्रुटिसम्बन्धी सैद्धान्तिक चर्चा गर्नु,
- ख) सिन्धुली जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पहिचान गर्नु,
- ग) सिन्धुली जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु,
- घ) वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटि निराकरणका लागि उपयुक्त सुझाव दिनु,

१.५. पूर्वकार्यको समीक्षा

शोधकार्य गर्दा आफूभन्दा अगाडि कुनकुन विषयमा शोधकार्य भइसकेका छन् उक्त कुराहरूको बारेमा जानकारी लिने कार्यलाई पूर्वकार्यको समीक्षा भनिन्छ। पूर्वाध्ययनको बारेमा विभिन्न विद्वानहरूको मत-मतान्तर रहेको पाइन्छ। वासुदेव त्रिपाठीले 'पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक परम्परा' भन्ने पुस्तकमा पाश्चात्य समालोचक टि.एस. इलियटको भनाइलाई प्रस्तुत गरेका छन्- "परम्परा र व्यक्ति प्रतिभामा साहित्यको इतिहासनै साहित्यिक परम्परा हो। कुनै नवआगन्तुक प्रतिभा यसै परम्परामा आवद्ध भएर सिर्जनशिल हुन्छ।"

अर्का एक प्रसिद्ध भाषाविद् रामचन्द्र लम्सालले प्रकाशित गरेको कृति 'ए कम्पेरेटिभ स्टडी अफ टिचर एजुकेशन इन्टर्म अफ कन्टेन्ट एनालाइसिस इडिक्सनन चेन्ज एन्ड इफेक्टिभनेस' (१९८१) मा शिक्षाविद् वेस्टको भनाइलाई यसरी लेखेका छन्- "पूर्वाध्यायनबाट कुन शोधको प्रयोग गर्ने, ती कसरी र कहाँ प्राप्त हुन्छन् भन्ने कुरा जान्न सकिन्छ, जसले गर्दा उद्देश्यहीन कार्य गर्नबाट धेरै समय बचाउन सकिन्छ" (लम्साल, १९८१:१६)।

विगतका अनुभवले वर्तमान कार्यलाई अगाडि बढाउन सहयोग पुऱ्याउने भएकोले पूर्वाध्यायनको आवश्यकता पर्दछ। अतः वाक्यगठनअन्तर्गत त्रुटिहरूको अध्ययनसँग सम्बन्धित पूर्वकार्यको अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ। सोहीसम्बन्धमा भएका कार्यहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ :

उमा अधिकारी (रेग्मी) (२०४४) प्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको लेखन अभिव्यक्तिसम्बन्धी त्रुटिविश्लेषण शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारिएको छ। उक्त शोधपत्रको मूल उद्देश्य प्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले लेखन अभिव्यक्तिसम्बन्धी वाक्यगठन र

वर्णविन्यास दुवै पक्षमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु, त्यसको वर्गीकरण गर्नु तथा समस्या समाधान प्रस्तुत गर्नु रहेको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा लेखन अभिव्यक्तिमा देखिएका वाक्यगठनगत तथा वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूलाई देखाइएको छ । वाक्यगठनअन्तर्गत वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष र वाच्यसम्बन्धी त्रुटिहरूलाई औँल्याइएको छ । उक्त अध्ययनका लागि विरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुरमा विहानी र दिवा समूहका ५०/५० गरी १०० विद्यार्थीहरूलाई निबन्ध लेखन लगाई सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । प्राप्त सामग्रीलाई परीक्षण गरी त्रुटि पक्षलाई औँल्याइएको छ । शोधार्थी अधिकारीले वर्णविन्यास र वाक्यगठनगत त्रुटिहरूलाई औँल्याएकी छिन् तर कुन भाषाभाषी विद्यार्थीहरूले कति र कुन पक्षमा कस्तो प्रकारको त्रुटि गरे त्यो बारेमा अध्ययन मौन छ ।

गंगाबहादुर केसी (खड्का) (२०५५) बाट “सुर्खेत जिल्लाका कक्षा ५ उत्तीर्ण मगरभाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकको शोधकार्य भएको पाइन्छ । उक्त शोधपत्रको उद्देश्य मगरभाषी विद्यार्थीहरूले कविताको सस्वर पठन, शब्दोच्चारण, वाक्य र वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, त्रुटिहरूको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु तथा प्राप्त निष्कर्षका आधारमा सुझावहरू दिनु रहेको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनका लागि सुर्खेत जिल्लास्थित नगर, ग्रामीण र मध्यवर्ती इलाकाका मगरभाषी विद्यार्थीबाट सामग्री सङ्कलन गरेको पाइन्छ । शोधार्थी केसीले वाक्यगठनअन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरसम्बन्धी पक्षलाई हेरेका छन् । लिङ्ग, पुरुष र आदरअन्तर्गत कर्ता र क्रियाबीचको त्रुटि पक्षलाई औँल्याइएको छ भने वचनअन्तर्गत कर्ता र क्रियाका साथै विशेषण र विशेष्य तथा भेदकसम्बन्धी त्रुटिलाई औँल्याइएको छ । लिङ्ग, पुरुष, वचन र आदर गरी चार पक्षमा रहेका त्रुटिहरूको अध्ययन गर्दा अधिकांश कर्ता र क्रियाको सङ्गति नमिलेर त्रुटि भएको पाइएको छ । यस अध्ययनमा वाक्यगठनगत त्रुटिहरूलाई हेर्दा नगर क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको स्तर राम्रो देखिएको छ । यो अध्ययन वाक्यगठनका अन्य पक्षहरूको बारेमा भने मौन देखिन्छ ।

भोलाप्रसाद ढकाल (२०५५)द्वारा “कक्षा ९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीमा पाइने नेपाली वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन” भन्ने शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको पाइन्छ । यस अध्ययनको उद्देश्य भाषा सिकाइको क्रममा हुने त्रुटिको सैद्धान्तिक चर्चा गर्नु, साधारण र आवासीय विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु तथा निराकरणका लागि सुझाव दिनु रहेको छ । यस शोधपत्रमा सैद्धान्तिक पक्षमा मात्र जोड दिइएको पाइन्छ । शिक्षण केवल सिद्धान्तमा मात्र सीमित रहेमा त्यसको

प्रायोगिक पक्ष गौण तथा लोप हुन्छ । तसर्थ यसमा अध्ययन सीमित रहेको देखिन्छ । भाषा प्रयोगकर्ताको मातहतमा हुन्छ, जबसम्म प्रयोगमा हुँदै तबसम्म त्यो शुसुप्त अवस्थामा जीर्ण हुनसक्छ तसर्थ शोधअध्ययनले बढीभन्दा बढी प्रयोगपक्षमा जोड दिइएको राम्रो हुन्छ ।

शुशिलादेवी मिश्र (२०५५/०५६) ले पनि “कक्षा ५ उत्तीर्ण थारु भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा शोधकार्य गरेको देखिन्छ । यस शोधपत्रको उद्देश्य कक्षा ५ उत्तीर्ण थारु भाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटि पत्ता लगाउनु, वर्गीकरण गर्नु, बढीभन्दा बढी त्रुटिक्षेत्र पहिल्याउनु, ग्रामीण र नगर क्षेत्रका विद्यार्थीका त्रुटि विच भिन्नता पहिल्याउनु रहेको छ । यसमा नगर र ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको लिखित अभिव्यक्तिलाई आधार बनाएर विश्लेषण गरेको पाइन्छ ।

केशवशरण पराजुली (२०५९) बाट पनि “पोखरा उप-महानगरपालिकाका कक्षा ८ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारेको पाइन्छ । उक्त शीर्षकमा शोधकर्ता पराजुलीले भाषा सिकाइमा हुने त्रुटि तथा वाक्यगठनसम्बन्धी सैद्धान्तिक चर्चा गर्नु, कक्षा ८ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटि पत्ता लगाउनु, मगरभाषी विद्यार्थीहरूबाट गरिने त्रुटिहरूको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु तथा त्रुटि निराकरणमा शिक्षणका उचित पद्धतिहरूको बारेमा सुझाव दिनु जस्ता उद्देश्यहरू राखेका छन् । ती उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि तीनवटा साधारण विद्यालय र तीनवटा आवासीय विद्यालय गरी ६ वटा विद्यालयमा अध्ययनरत १५ जना छात्रछात्राहरूलाई सूचकको रूपमा लिएका छन् । ती १५ जना छात्रछात्राहरूलाई वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन गरी तीन प्रकारका प्रश्नहरू सोधी त्यसैको उत्तरलाई आधार मानेर विश्लेषण गरेको पाइन्छ । त्यसमा प्रयोगात्मक पक्षलाई बढी जोड दिइएको पाइन्छ । त्यसमा सीमित विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा लिइएको पाइन्छ, अरु विद्यार्थीहरू यसबाट टाढा भएकोले यस अध्ययनको निचोडमा सम्पूर्णतः सन्तुष्ट हुन सकिने अवस्था देखिँदैन । तसर्थ शोधकर्ता पराजुलीले कक्षा ८ मा अध्ययनरत सबै विद्यार्थीहरूलाई लिनुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ । हुनतः शोधपत्रको सीमितताले गर्दा यस्तो गरिएको मान्न सकिन्छ ।

अशेश्वर यादव (२०६३) ले : “कक्षा ५ मा अध्ययनरत मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरेको पाइन्छ । शोधकर्ता यादवले आफ्नो शोधपत्रमा उद्देश्यहरू कक्षा ५ का मैथिलभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको क्षेत्र पत्ता लगाउनु, ग्रामीण र सहरिया विद्यालयका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु, त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणका लागि सुझाव दिनु

जस्ता उद्देश्य राखी अनुसन्धान गरेको पाइन्छ । हुनतः मैथिली भाषी भनेपछि त्यसक्षेत्रमा बसोबास गर्ने सबैलाई जनाउँछ तर शोधकर्ताले सिराहा जिल्लामा अध्ययनरत ६ वटा विद्यालयका निजी तथा सरकारी विद्यालयमा अध्ययनर ६० जना छात्रछात्राहरूलाई सूचक मानी तिनीहरूले दिएका प्रश्नहरूको उत्तरका आधारमा त्रुटिहरूको अध्ययन गरेको पाइन्छ । त्यसमा पनि परीक्षणका रूपमा राखिएका केही जान्ने विद्यार्थीहरूलाई मान नमुनाको आधार बनाएको पाइन्छ । उक्त शोधपत्रमा केवल जान्ने विद्यार्थीहरूलाई मात्र प्राथमिकता दिएको भेटिन्छ । नजान्ने विद्यार्थीहरू भन्नु पछि परेका छन् । यदि केही नजान्ने विद्यार्थीहरूलाई पनि अध्ययनमा समावेश गरिएको भए अध्ययनको निचोडमा विश्वसनीयता बढ्ने थियो ।

क्षेत्रबहादुर कार्की (शशी) (२०६३) बाट “कक्षा ५ उत्तीर्ण तिब्बती शरणार्थी शिविरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन तथा वर्णविन्याससम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र तयार भएको पाइन्छ । आफ्नो शोधपत्रमा तिब्बती शरणार्थी शिविरमा अध्ययनरत कक्षा ५ उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली अन्तर्गत वाक्यगठन र वर्णविन्यासका क्षेत्रमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, उक्त त्रुटिहरूको वर्णन र विश्लेषण गर्नु, उक्त त्रुटि हुने खासखास कारण पत्ता लगाउनु र त्रुटि निराकरणका लागि उपयुक्त सुझावहरू राख्नुजस्ता उद्देश्यहरू राखी तयार भएको पाइन्छ । यस शोधपत्रमा शोधकर्ता कार्कीले शरणार्थी शिविरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई स्वतन्त्र रूपमा लिखित अभिव्यक्ति दिन लगाई त्यसका आधारमा कहाँ, के त्रुटि छ ? त्रुटिको प्रकृति कस्तो छ ? कुन क्षेत्रमा बढी त्रुटि गरेका छन् ? त्यसको आधारमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरेका छन् । भाषा बढीभन्दा बढी प्रयोगात्मकतहमा सिकिने विषय हो तर यसबारेमा यो अध्ययनमा कुनै कुरा उठान गरिएको छैन । यस शोधपत्रमा विशिष्ट सूचकहरू सीमित भएकोले गर्दा होला बढी सैद्धान्तिक पक्षमा जोड दिइएको छ । अझ तिनीहरूलाई स्वतन्त्र रूपमा वादविवाद, प्रवचन आदिमा भाग लिन लगाई तिनीहरूले गर्ने त्रुटि सुधार गरेको भए त्रुटि कम हुने सम्भावना रहन्थ्यो ।

यसरी वाक्यगठनसम्बन्धी व्याकरणात्मक कोटिहरूको त्रुटिविश्लेषणसम्बन्धी कार्यहरू पहिलेदेखि नै गरिँदै आएको भएतापनि यी कार्यहरूबाट पूर्णतः सन्तुष्ट हुन भने सकिएको छैन । अनुसन्धानको प्रकृतिअनुसार फरक-फरक ढङ्गको कार्यहरू भएको देखिन्छ । अतः प्रस्तुत शोधअध्ययन यसअघि गरिएका वाक्यगठनका त्रुटिहरूसम्बन्धी अध्ययनभन्दा स्पष्टतः भिन्न किसिमको रहेको छ ।

१.६. शोधविधि

प्रस्तुत शोधकार्यलाई पूरा गर्नका निम्ति प्राथमिक र गौण सामग्री संकलन विधि अंगिकार गर्दै सामग्री संकलन गरी उक्त सामग्रीलाई वर्णनात्मक, तुलनात्मक पद्धतिका माध्यमबाट विश्लेषण गरिएको छ ।

क. प्राथमिक सामग्री

प्रस्तुत कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधकार्य गर्नको लागि सामग्री सङ्कलनको मुख्य स्रोत ४ वटा विद्यालयका ८० जना विद्यार्थीहरूलाई सूचक मानिएको छ । जसमा प्रत्येक विद्यालयका कक्षा ७ मा पढ्ने २०/२० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा सामग्री सङ्कलन गर्दा कक्षा ७ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई नमुना मानी वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखनमा (स्वतन्त्र उत्पादनात्मक, नियन्त्रित उत्पादनात्मक र पहिचानात्मक) ८/८ वटा प्रश्न तीन किसिमका निर्माण गरेर प्रश्नावली विद्यार्थीसमक्ष प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा ४ वटा विद्यालय भन्नाले श्री उच्च माध्यमिक विद्यालय जिनाखु, श्री उच्च माध्यमिक विद्यालय आम्बोटे, श्री मङ्गला मा.वि. घोक्सिला र श्री जनता उमावि, खनियाखर्क रहेका छन् ।

उक्त विद्यालयका विद्यार्थीहरूमध्ये २०/२० जना सूचक मानेका विद्यार्थीहरूको लिखित अभिव्यक्तिलाई मात्र आधार मानी यो विश्लेषण गरिएको छ । यस सामग्री सङ्कलनमा त्यही विद्यालयका भाषा शिक्षक तथा विद्यालय परिवारको सहयोग लिइ प्रश्नहरूको जवाफललाई नै मूल सामग्री मानिएको छ । प्रश्नहरूको उत्तर दिनुपूर्व विद्यार्थीहरूलाई उत्तर पुस्तिकाको शिरमा विद्यार्थीको नाम, थर, ठेगाना तथा विद्यालयको नाम लेख्न लगाई त्यसका निम्ति १ घण्टा समय दिइएको थियो ।

ख. गौण सामग्री

प्राथमिक स्रोतबाट सङ्कलित सामग्रीको अध्ययन-विश्लेषणको लागि गौण सामग्रीको रूपमा पुस्तकालयीय विधिको अवलम्बन गरिएको छ । यस शोधप्रस्तावमा शोधविधि परीक्षण प्रक्रिया अपनाउँदा प्रयोगात्मक पक्षको अवलम्बन गर्न प्रश्नावली निर्माणपश्चात् परीक्षण गरेर अध्ययन गर्नुका साथै वाक्यगठनसम्बन्धी सैद्धान्तिक अध्ययनका लागि विभिन्न सन्दर्भ सामग्री र कृतिहरू, लेख-रचना, गुरुवर्गहरू एवम् निर्देशक गुरुज्यूको सल्लाह, राय-सुझाव तथा

स्वाध्ययनका लागि विविध पाठ्यसामग्री, शुद्धताका लागि नेपाली वृहत् शब्दकोश र प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोशलाई र उक्त विषयको शोधप्रस्तावहरूको अध्ययन गरी सङ्कलित सामग्रीलाई पनि आवश्यकताअनुसार उपयोग गरिएको छ ।

१.७. अध्ययनको औचित्य तथा महत्त्व

शिक्षार्थीहरू विभिन्न पृष्ठभूमिबाट आएका हुन्छन् । उनीहरूको सिकाइको प्रक्रिया कसरी चल्दछ ? सोही कुरा जान्न सिक्दै गरेको भाषाको त्रुटिहरूको अध्ययनबाट थाहा हुन्छ । कुनै पनि कुरा सिक्न खोज्दा त्यसमा गल्ती हुन्छ । त्यसलाई अपराध मानिनु एकातिर हुँदैन भने अर्कातिर विद्यार्थीहरूले गर्ने गल्तीलाई शिक्षकले सहज रूपमा स्वीकारी त्यसमा भएको त्रुटिलाई पहिचान गरेर निराकरण गरिदिनु पर्दछ । नेपालमा बसेका सम्पूर्ण व्यक्तिहरूको सम्पर्कको भाषा नेपाली भएकोले सबै मातृभाषीहरूले एउटै तरिकाबाट नेपाली भाषा सिक्न सक्छन् भन्ने हुँदैन । त्यसमा नेपाली शुद्धसँग सिकाउनु विद्यार्थीलाई अनिवार्य छ । यसको लागि शिक्षक तथा विद्यार्थी सचेत हुनु पर्दछ । त्यसमा शिक्षक अझ भाषासँग नजिक तथा दक्ष हुनु आवश्यक छ । भाषाको शुद्धता तथा त्रुटिविहिन भाषिक प्रयोगका लागि भाषा शिक्षणका समयमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु आवश्यक ठानिएको छ । शिक्षार्थीको त्रुटिक्षेत्र पहिचान गरी निराकरण गरिदिनु पर्दछ । कसरी भाषा शिक्षण गर्दा त्रुटिको मात्रामा कमी तथा शुद्धता ल्याउन सकिन्छ भन्ने कुरामा पहिले त शिक्षार्थीले गर्ने त्रुटिको व्यापक रूपमा पहिचान गर्नु जरुरी हुन्छ ।

नेपालमा बस्ने सम्पूर्ण नेपालीले नेपाली भाषालाई राष्ट्र भाषाका तहबाट भएपनि पूर्ण रूपमा जान्नुपर्ने हो तर यहाँ विभिन्न कारणले यसमा फरकपन देखिएको छ । हुनत नेपाली भाषाले राष्ट्रभाषा, सम्पर्क भाषा, राज्यभाषा, स्तरीय वा मानक भाषाको जुन रूप प्राप्त गरेपनि सम्पूर्ण नेपालीहरूको मातृभाषाको स्तर लिन सकेको छैन । विभिन्न जातिगत समुदायका मातृभाषामध्ये नेपाली भाषालाई बढी महत्त्व दिने कारण विदेशी भाषाका रूपमा सिक्न आउने शिक्षार्थीहरूको पनि कमी छैन । जुनसुकै रूपमा नेपाली भाषा ग्रहण गरेतापनि यो राष्ट्रभाषा हो, सम्पर्क भाषा हो र यसलाई स्तरीयता, अभिव्यक्ति क्षमता वृद्धि गर्न वाक्यगठन शुद्धतामा जोड दिनु आवश्यक छ । जसको फलस्वरूप शिक्षार्थीले त्रुटिविहिन अभि क्षमता वृद्धि गर्नु हो जसका लागि शिक्षार्थीमा भएको भाषा शिक्षणको क्रममा त्रुटि के छ ? कहाँ भड्किएको छ ? प्रकृति कस्तो छ ? कारण के हो ? आदि कुराको जानकारी भएमा त्यहीअनुसार शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा शिक्षार्थीहरूलाई समावेश गराएर त्यससँग सम्बन्धित शिक्षण विधि तथा

सामग्रीको प्रयोगमा जोड दिँदै एवम् व्यक्तिगत र सामूहिक रूपमा जोड दिँदै जाने हो भने मात्र त्रुटि निराकरण गर्न सकिन्छ । त्यसका लागि त्रुटिविश्लेषण अध्ययनको विशेष महत्त्व छ ।

भाषाको सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने विविध पद्धतिहरूमध्ये एक महत्त्वपूर्ण भनेको त्रुटिविश्लेषण हो । यस पद्धतिले त्रुटिपरक दृष्टिले प्रत्येक भाषाको सिकाइप्रक्रियाको अध्ययन गर्ने हुनाले यसबाट एकातिर सम्बन्धित भाषाका शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको ज्ञान हुन्छ भने अर्कातिर भाषाको सिकाइक्रम तथा प्रवृत्तिको समेत जानकारी हुन आउने हुनाले यसको अध्ययनको महत्त्व प्रायोगिकसँगै साथै सैद्धान्तिक दृष्टिले पनि बढ्दै गएको छ । त्रुटिको अध्ययनको महत्त्व केवल भाषा सिकाइमा मात्र नभइ अन्य पक्षमा पनि महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । त्रुटिविश्लेषण भाषा सिकाइको क्रममा उद्देश्य निर्माण, पाठक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माण, शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र प्रयोग, शैक्षणिक विधि र मूल्याङ्कन गर्ने प्रक्रियामा महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । शैक्षणिक दृष्टिले नेपाली भाषामा त्रुटिहरूको अध्ययनलाई दुई क्षेत्रमा बाँड्न सकिन्छ :

१. दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूका त्रुटिहरूको अध्ययन

२. मानक नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूका त्रुटिहरूको अध्ययन

नेपाली भाषा सिक्ने विभिन्न कारणहरू छन् र त्यसको प्रयोगमा पनि विविधता ल्याउनु पर्दछ । शिक्षार्थीको आवश्यकता र प्रकृति तथा प्रयोगका आधारमा भाषा सिकाउनु पर्दछ । यसले अन्य स्रोतभाषाका विशेषता तथा गुणहरूलाई कम गर्दै लैजानु पर्दछ । त्रुटि अध्ययनका क्रममा भाषिक एकाइगत त्रुटिका आधारमा अध्ययन विश्लेषण गर्दा वाक्यगठनगत त्रुटि स्पष्ट तथा सही पहिचान गर्न सकिन्छ । त्रुटिरहित भाषा सिक्न वाक्यगठनका पक्षहरूको अध्ययन हुनु पर्दछ । तसर्थ आज आएर त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व अझ बढेको छ । निम्नमाध्यमिक तह माध्यमिक तह र उच्च शिक्षाको आधारस्तम्भ भएकाले यही तहबाटै त्रुटिको निराकरण गर्दै लग्ने काम गर्नु पर्दछ ।

हाम्रो देश बहुभाषिक देश हो । यहाँ विभिन्न समुदायबाट भाषा सिकाइमा प्रभाव पार्ने गरेको हुन्छ । नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाको रूपमा सिक्न होस् वा पहिलो भाषाको रूपमा सिक्न होस् जे-जस्तो भएता पनि दोस्रो भाषाको रूपमा सिक्ने शिक्षार्थीलाई भन्दा पहिलो भाषाका रूपमा सिक्नेलाई सजिलो हुन्छ । तर मानक नेपाली सिक्दा भाषिकाले भने विभिन्न पक्षमा असर गरेकै हुन्छ । मातृभाषा भाषिका हो जसले मानक नेपाली सिक्दा गल्ती हुने गर्दछ । त्यसमा पनि अन्यभन्दा वाक्यगठनसम्बन्धी गल्तिले भाषालाई निरस बनाइदिन्छ । तसर्थ समयमा नै त्रुटिको अध्ययन-विश्लेषण गरेर भाषामा शुद्धता, सरलता, स्पष्टता ल्याउन विविध

त्रुटिहरूको विश्लेषण गरी त्रुटिहरू निराकरण गर्न जोड दिनुपर्दछ। सिन्धुली जिल्लाका विद्यार्थीहरूलाई पनि भाषिकाले गर्दा मानक नेपाली सिक्ने क्रममा उच्चारण, व्याकरण तथा वाक्यव्यवस्थामा त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ। यी अनेक समस्याहरूलाई समाधान गर्ने प्रयास यस शोधपत्रले गरेको छ भन्ने विश्वास लिइएको छ।

१.८. सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधपत्र निम्न सीमाभित्र रही गरिएको छ :

- क. लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, भाव, पक्ष, कारक, वाच्यसम्बन्धी आठवटा तत्त्वमामात्र आधारित भई अध्ययन गरिएको छ।
- ख. कक्षा ७ का विद्यार्थीहरू भन्नाले सिन्धुली जिल्लाका चार वटा विद्यालयमा अध्ययनरत प्रत्येक विद्यालयका २०/२० जना पर्नेगरी जम्मा ८० जना विद्यार्थीसँग लिएको परीक्षण अनुरूप विश्लेषण गरिएको छ।
- ग. त्रुटिहरू भन्नाले विद्यार्थीहरूका लिखित अभिव्यक्तिमा देखिएका गल्तीहरूलाई समावेश गरिएको छ।
- घ. प्रस्तुत अध्ययन सिन्धुली जिल्लामा मात्र सीमित रहेको छ। चार वटा विद्यालयहरूमा श्री उमावि जिनाखु, श्री उमावि आम्बोटे, श्री मङ्गला मा.वि. घोक्सिला र श्री जनता उमावि खनियाखर्क पर्दछन्।

१.९. शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई निम्न पाँच अध्यायमा विभाजन गरि अध्यायमूलक शीर्षकअन्तर्गत अध्ययन गरिएको छ :

अध्याय एक- शोध परिचय

अध्याय दुई- वाक्यगठनसम्बन्धी सैद्धान्तिक परिचय

अध्याय तीन- सामग्री व्यवस्थीकरण र व्याख्या तथा विश्लेषण

अध्याय चार- विद्यालयगत आधारमा कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूको त्रुटिविश्लेषण अध्ययन

अध्याय पाँच- निष्कर्ष तथा सुझाव

अध्याय- दुई

सैद्धान्तिक परिचय

२.१. त्रुटिसम्बन्धी सैद्धान्तिक परिचय

जुनसुकै कार्य गर्दा त्रुटि हुन्छ नै । भन् भाषा सिक्ने क्रममा त जोकोहीले पनि त्रुटि गरेकै हुन्छ । भाषाको भूमिका भनेको भाषिक अभिव्यक्तिलाई स्पष्ट पार्न र वाक्यगठनका विभिन्न रूपहरू देखाउनु हो । यद्यपि सामाजिक तथा पारिवारिक कारणले गर्दा गल्तीको प्रकृति पनि फरक भेटिन्छ । सन् १९७० को दशकपछि भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा त्रुटिको अध्ययन अनुसन्धान सुरु भएको पाइन्छ । (उपाध्याय, २०६७:१३) यसअन्तर्गत दोस्रो भाषा सिक्किरहेका व्यक्तिका गल्तीहरूलाई सङ्कलन गरी लक्षित भाषाका मान्यतासँग दाँजिन्छ ।

भाषाको क्षेत्रमा आज आएर व्यतिरेकीभन्दा त्रुटिलाई विशेष रूपले हेर्ने गरिन्छ । त्रुटिविश्लेषणसम्बन्धी विभिन्न भाषाविद्हरूले आ-आफ्ना धारणाहरू व्यक्त गरेका छन् ।

वि.सं. २०५८ मा प्रकाशित भोजराज ढुङ्गेल र दुर्गाप्रसाद दाहालको प्रायोगिक भाषाविज्ञान, पृष्ठ १८८ मा “भाषा शिक्षण र सिकाइमा त्रुटिविश्लेषण एउटा प्रविधि हो । जसका माध्यमद्वारा विदेशी भाषा सिक्किरहेका व्यक्तिले गर्ने त्रुटि वा भूलहरूको पहिचान, वर्गीकरण तथा व्यवस्थित व्याख्या गरिन्छ । सिकारूले सामर्थ्यको कुन तहसम्म प्राप्त गर्न सकेको छ त्यो कुरा उसले गरेको त्रुटिहरूबाट व्यवस्थित रूपले भल्किन्छ ।” भन्ने देखिन्छ ।

त्रुटिविश्लेषण भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको वर्णन र वर्गीकरणसँग सम्बन्धित अध्ययन तथा विश्लेषण हो (उपाध्याय, २०६७:१३)। व्यक्ति लक्ष्य प्राप्त गर्नका लागि जति परिश्रम गर्छ त्यति कै सफलता हात पार्छ । कुनै भाषा सिकाइका क्रममा गल्ती हुनु स्वभाविक छ । भाषा सिकाइको प्रकृति तथा प्रवृत्तिलाई सङ्केत गर्ने काम त्रुटिको हो । त्यस्तै भाषा शिक्षकहरूलाई विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिहरूको प्रकृति थाहा भएमा उनीहरूलाई कुन कुरा सिक्न सजिलो तथा गाह्रो, कसरी शिक्षण प्रक्रिया अघि बढाउने, कुन विधि उपयुक्त हुने, कस्ता सामग्री प्रयोग गर्ने आदि कुराको ज्ञान प्राप्त हुन्छ ।

“त्रुटिविश्लेषणले त्रुटिहरूलाई सिकाइको कमजोरी मान्ने परम्परागत धारणालाई अस्वीकार गर्ने हुनाले त्रुटिलाई भाषा सिकाइको सहज अवश्यम्भावी तथा अभिन्न अङ्गका रूपमा मान्दछ । त्रुटिहरूबाट नै शिक्षार्थीहरूमा भाषाको विकास पाउने हुनाले उनीहरूको भाषा

सिकाइ त्रुटिविहीन स्थितिबाट गुञ्जन सक्छ भन्ने कुरा अप्रासंगिक मानिनु स्वभाविक छ ।” अधिकारी, २०५६:१३१) देखिन्छ ।

त्रुटिविश्लेषण भाषाका सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने एउटा महत्त्वपूर्ण पद्धति हो । बालकले भाषा सिक्दा पहिला थुप्रै त्रुटिहरू गर्दछ र सिक्ने सिलसिलामा प्रयत्न तथा भूलका क्रमहरू पार गर्दै त्रुटिहरू सुधार गर्दै जान्छ र अन्ततः स्तरयुक्त भाषा सिक्न सफल हुन्छ । तसर्थ गल्तीले अभ्यासलाई निरन्तरता दिने भएकाले त्रुटि कम गर्ने क्षमता प्राप्त हुन्छ । शैक्षणिक दृष्टिकोणले हेर्दा विद्यार्थीहरूको बारेमा जानकारी लिई नेपाली भाषी तथा इतर भाषिका बीचमा प्रयोगगत पहिल्याउन सरल हुन्छ । त्यसैको आधारमा नै अध्ययन गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

त्रुटिविश्लेषण आधुनिक भाषा विज्ञानबाट प्रभावित धारणा हो । त्रुटिविश्लेषण भाषा शिक्षणमा प्रस्तावित निराकरणात्मक तथा संज्ञानात्मक विधिहरूसँग नजिक रहेको देखिन्छ । संरचनावादी भाषाविद् ब्लुमफिल्ड, सपीयरले भाषालाई व्यतिरेकी विश्लेषण पद्धतिबाट अघि बढाए । यो पद्धति शिक्षककेन्द्रित थियो । यसैलाई नजर गरी रूपान्तरणवादी तथा मनोवादीहरूले त्रुटिविश्लेषणलाई विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउँदै अगाडी बढाए । त्यसमा पनि त्रुटिलाई संरचनावादीहरू शिक्षार्थीको कमजोरी ठान्छन् तर आधुनिक भाषा विज्ञान स्वभाविक ठान्छ (उपाध्याय, २०६७:१३४) यो सान्दर्भिक पनि छ किनकि त्रुटि नै सफलतामा पुग्ने माध्यम हो ।

त्रुटिलाई वर्गीकरण गर्ने क्रममा विभिन्न भाषाविद्हरूबाट आ-आफ्नै धारणा व्यक्त गरेको पाइन्छ तर त्यसमध्ये एस.पिट्. कर्डरको वर्गीकरणलाई नै सान्दर्भिक मानिन्छ । एस.पिट्. कर्डरका अनुसार त्रुटिहरूलाई तीन चरणमा बाँड्न सकिन्छ :

१. अव्यवस्थित/प्रारम्भिक त्रुटि
२. व्यवस्थित/नियमित त्रुटि
३. उत्तरव्यवस्थित/असावधानी त्रुटि (कर्डर, १९७३:२७१)

भाषालाई सरल, सुसङ्गठित र नियमित रूपमा सञ्चालन गर्न वाक्यगठनको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसैले के भन्न सकिन्छ भने वाक्यगठन भाषाको ढुकढुकी हो । भाषाको अभिव्यक्ति स्पष्ट्याउन र भाषाको अर्थ प्रधान गर्न वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरूले प्रमुख भूमिका खेलेका हुन्छन् । कुनै पनि भाषिक शब्दहरूको अर्थ कोशीय तथा व्याकरणिक कोटिगत आधारमा विश्लेषण गरिए तापनि कोशीय अर्थले अभिधात्मक अर्थलाई नै बढी जोड दिएको हुन्छ । यसकारण अभिधार्थ र लक्ष्यार्थ बोध गर्न व्याकरणिक कोटिगत अर्थलाई नै बढी उपयोगी मानिएको छ । कोशका आधारमा सबै अर्थ पहिल्याउन सकिँदैन । वाक्यगठनको आधारमा नै

लाक्षणिक अर्थ पहिल्याउन सकिन्छ । यी विविध कारणहरूले गर्दा विभिन्न विद्वान, भाषाशास्त्री तथा व्याकरणविद्हरूले वाक्यगठनको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको कुरा चर्चा गरेका छन् ।

२.२. परिभाषा

वाक्यगठनको अर्थ तथा कार्यवारे विभिन्न विद्वानद्वारा परिभाषा दिइएको पाइन्छ :

मोहनराज शर्माले शब्दरचना र वर्णविन्यास २०३२ पृष्ठ १४ अनुसार “नेपाली भाषाका कोटिहरूद्वारा व्याकरणिक अर्थको अभिव्यक्ति हुन्छ, भाषाका शब्दहरूमाभू रहेको अन्तरसम्बन्ध र शब्दका वाक्यात्मक कार्यको बोध भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूबाट नै हुन्छ” (शर्मा, ०३२:१४) । यसरी व्याकरणिक कोटि यस्तो तत्त्व हो, जसको शब्द-शब्दबीच रहेको आन्तरिक सम्बन्धलाई स्पष्ट पार्दछ र वाक्यात्मक अर्थको बोध गराउँदछ । त्यस्तै व्याकरणिक कोटिविना वाक्यको मूल भाव स्पष्ट हुँदैन भनी शर्मा व्यक्त गर्दछन् ।

अर्का विद्वान चुडामणि बन्धुद्वारा लिखित “साभ्ना प्रकाशनद्वारा प्रकाशित चौ.सौ. २०४३” पृष्ठ ६५ मा भनिएको छ “व्याकरणात्मक धारा ती हुन्, जो वक्तव्यसँग सम्बन्धित उपयुक्त विशेष अर्थ थप्नका लागि भाषा विशेषमा विभिन्न किसिमले प्रयुक्त हुन्छन् ।”

वक्ताको मूल अभिप्रायसँग सम्बन्धित खास अर्थ बोधको लागि भाषामा व्याकरणिक कोटिको प्रयोग गरिएको हुन्छ । विशेष अर्थ थप्नका लागि पनि यसको प्रयोग विभिन्न ठाउँमा गरिएको हुन्छ ।

वाराणसीबाट १९७५ मा प्रकाशित डा. दीप्ति शर्माको व्याकरणिक कोटिको विश्लेषणात्मक अध्ययन, पृष्ठ ४ मा संसारका प्रत्येक भाषामा व्याकरणिक कोटि कुनै न कुनै रूपमा रहेको हुन्छ र यसको प्रमुख उद्देश्य अर्थ निर्णय गर्नु हो भन्ने कुरा उल्लेख भएअनुसार जुनसुकै भाषामा पनि व्याकरणिक कोटि प्रयोग हुन्छ र त्यसको उद्देश्य अर्थलाई स्पष्ट पार्नु रहेको देखिँदा यसले पनि वाक्य गठनमा प्रमुख भूमिका खेल्ने कुरा देखिन्छ ।

कृष्णप्रसाद पराजुलीको “राम्रो रचना मीठो नेपाली” पृष्ठ ९३ मा, “..... लिङ्ग, वचन, कारक, काल आदि छुट्टिएनन् भने शब्दहरू बाँचन सक्दैनन् । यिनले शब्दलाई रूप साधक प्रत्ययद्वारा निश्चित बाटोमा लैजान्छन्, जसले वाक्यमा राम्रो क्रम र मेल ल्याउँदछ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको देखिन्छ ।

व्याकरणिक कोटि नै शब्दहरूको जीवन्त तत्त्व हो । शब्दहरूले आफ्नो कार्य व्याकरणिक कोटिको आधारमा गर्दछन् । भाषालाई सरल र सुबोध तुल्याउन र शब्दलाई

निश्चित कार्यात्मक बाटोमा लगी अर्थ तथा वाक्यात्मक क्रममा सङ्गति ल्याउनु व्याकरणिक कोटिको प्रमुख कार्य हो । यसैले कुनै शब्दको अर्थलाई स्पष्ट र सक्रिय तुल्याउन व्याकरणिक कोटिको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ ।

यसरी विभिन्न भाषाशास्त्रीद्वारा दिइएका परिभाषालाई केलाउँदा व्याकरणिक कोटि भाषा तथा शब्दवर्गको जीवन्त पक्ष हो । शब्द-शब्द बीचको अन्तर्सम्बन्ध, वक्ता वा सम्प्रेषक कर्ताको मूल अभिप्रायलाई छर्लंग पारी निश्चित अर्थ दिन व्याकरणिक कोटिले सहयोग पुऱ्याउने हुँदा यसलाई वाक्यगठनमा भाषा व्याकरणको अभिन्न तथा महत्त्वपूर्ण अङ्ग मानिन्छ ।

२.३ पक्षहरू :

“भाषाको प्रकृतिअनुसार वाक्यगठनको स्वभाव तथा पक्षमा पनि अन्तर आउँछ । गहिरिएर हेर्ने हो भने वाक्यगठनअन्तर्गत नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापाद, क्रियायोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक, निपात आदि पदवर्गको साथै वचन, लिङ्ग, पुरुष, कारक, काल, भाव, पक्ष, वाच्य आदि सबै पर्दछन् । पदकै आधारमा लिङ्ग, पक्ष, वचन, कारक आदिको रूपायन हुने भएकोले यी सबै वर्गलाई एकै समूहमा राख्नु पर्छ” (त्रिपाठीसहित अन्य, ०६३, २८२) भन्ने कुराको उल्लेखले वाक्यगठनमा पदवर्ग र व्याकरणात्मक कार्यको भूमिकालाई पनि अस्तित्वपूर्ण तरिकाले अध्ययन गर्नुपर्ने कुरालाई सङ्केत गर्दछ ।

व्याकरणात्मक कोटिहरू ती हुन्, जसले विभिन्न वस्तु, विचार र भाव जनाउने पदवर्गका अतिरिक्त रूपायन भई वा विभिन्न प्रत्ययनहरू थपिई व्याकरणात्मक कार्य निष्पन्न गर्छन् । यस प्रकारका व्याकरणात्मक कार्यअन्तर्गत प्रत्ययनहरूद्वारा सङ्केत गरिएका लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, भाव पक्ष, वाच्य, कारक आदि आउँछन् (बन्धु २०५३: ८३) ।

यसरी विभिन्न व्याकरणिक कार्य गर्नको लागि प्रत्ययन थपिई रूपायन भई शब्दवर्ग (नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक, निपात)लाई निश्चित अर्थ दिने भएकोले उक्त वचन, लिङ्ग, पुरुषआदि आठ पक्षलाई नै व्याकरणिक पक्षहरू भन्नु उपयुक्त हुन्छ । नेपाली भाषामा यिनीहरू शब्द तथा क्रियासँग सम्बद्ध भएर आउँछन् । पदवर्गमा थपिन आउने प्रत्ययनहरूद्वारा नै यिनीहरूलाई छुट्याउन सकिन्छ ।

यसकारण यो शोधपत्र पनि नेपाली भाषाका उक्त आठवटा वाक्यगठनका पक्षहरूलाई नै आधार मानी अगाडि बढेको छ । उक्त आठवटा व्याकरणिक कोटिहरूमा (१) वचन (२) लिङ्ग (३) पुरुष (४) काल (५) भाव (६) पक्ष (७) वाच्य (८) आदि प्रमुख रहेका छन् ।

२.४. वचन

वचन सामान्यतः संख्यासँग सम्बद्ध व्याकरणात्मक धारा हो । प्रत्येक भाषामा वचन व्यवस्था पनि छुट्टाछुट्टै किसिमले भएको पाइन्छ । नाम आदिमा प्रत्यय थपी वचनको जानकारी दिइएको हुन्छ । एक वा अनेक पदार्थ बुझाउने शब्दको स्वरूप वचन हो (शर्मा, ०४०: ५६) । व्याकरणमा शब्दको रूपबाट एक वा एकभन्दा धेरै बुझाउने विधान वा त्यस्तो संख्यालाई नै वचन (नेपाली वृहत् शब्दकोश, ०४०:११९५) भनिएको छ ।

उक्त परिभाषाहरूबाट वचनको प्रमुख कार्य पदवर्गका केही पक्षहरूमा संख्यात्मक अर्थ थपी खास संख्याको बोध गराउनु हो भन्ने बुझिन्छ । तर कतै बहुवचनले एकवचनको बोध पनि गराएको हुन्छ । नेपाली भाषामा आदरार्थीको प्रयोग गर्दा बहुवचनको मात्र प्रयोग गरिन्छ ।

यसरी वचनले सबै भाषामा पदवर्गको संख्यातत्त्वलाई जनाउने भए तापनि विभिन्न भाषामा विभिन्न किसिमले परिभाषित गरेको पाइन्छ । साथै वचनका प्रकारहरू पनि फरकफरक पाइन्छन् । जस्तै : ग्रीक, संस्कृत, अरबी आदि भाषामा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी तीन वचन छन् भने मलेसियन भाषामा वचन चार प्रकारको र नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन गरी द्विवचन मात्र पाइन्छ ।

२.५ लिङ्ग

व्याकरणात्मक धाराहरूमध्ये लिङ्ग महत्त्वपूर्ण धारा हो । यो मूलतः नामसँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि हो । यसले नामको खास प्रकृतिलाई जनाउँछ । धेरैजसो भाषामा प्राकृतिक लिङ्गसँग व्याकरणिक लिङ्गको ठ्याम्मै मेल नभएको उदाहरणहरू प्रशस्त पाइन्छन् । संस्कृतमा 'स्त्री' लाई जनाउने 'दारा', 'स्त्री' र 'कलत्रम्' शब्दहरू क्रमशः पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग र नपुंसक लिङ्गमा छन् भने जर्मनीमा 'कुमारी'लाई जनाउने 'फ्राउलाइन' शब्द नपुंसक लिङ्गमा छ । यस्तै हिन्दीका 'गाडी', 'दाढी' आदि शब्दहरू स्त्रीलिङ्गमा प्रयोग गरिन्छन् । नेपाली भाषामा पनि मानवेत्तर प्राणीको लिङ्गानुरूप क्रिया परिवर्तन भएको पाइँदैन । जस्तै - गाईले खायो । गोरुले खायो । तर गाईले खाईको प्रयोग गरिँदैन । यसरी विभिन्न भाषामा प्राकृतिक लिङ्गसँग मेल नखाने व्याकरणिक लिङ्गको प्रयोग गर्ने आ-आफ्नै व्यवस्था भएको पाइन्छ । विश्वका केही भाषामा लिङ्गको व्यवस्था नै छैन भने 'वान्टु' भाषामा

२५ वटा जति लिङ्गको व्यवस्था छ । यसबाट स्वभाविक लिङ्गभन्दा व्याकरणिक लिङ्ग केही टाढा रहेको अनुभव गर्न सकिन्छ ।

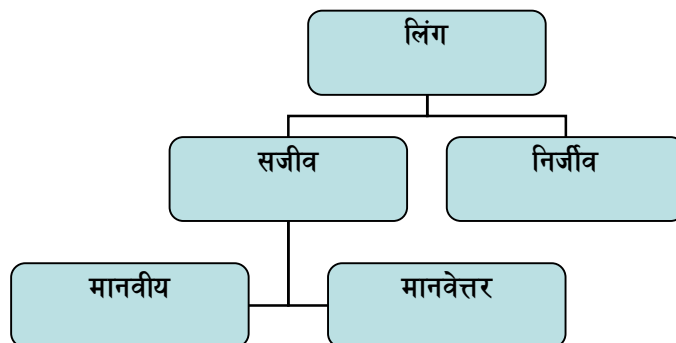
लिङ्गको परिभाषा दिने क्रममा व्लुम्फिल्डले संज्ञासित सम्बद्ध हुने स्वेच्छिक वर्गको रूपमा परिभाषित गरेका छन् भने डा. बन्धुद्वारा लिङ्गलाई नामसँग सम्बद्ध व्याकरणात्मक कोटि चिनाइएको छ (बन्धु, पूर्ववत् ८४) । यसैगरी हिन्दीमा चलन या परम्परामा जातिको बोध गराउने व्याकरणत्मक धारालाई लिङ्ग मानिएको देखिन्छ (तिवारी:५७५) । श्री गोपालनिधि तिवारी भाले, पोथी निर्जीव वा भाले, पोथी भेदहरू जनाउने व्याकरणिक कोटि मान्छन् भने पारसमणि प्रधान, कृष्णप्रसाद पराजुली, सोमनाथ शर्माको धारणा पनि यस्तै रहेको पाइन्छ ।

यी परिभाषाहरूमा लिङ्गले पुरुष, स्त्री वा निर्जीव जातिको बोध गराउँछ । व्याकरणिक लिङ्गसँग स्वभाविक लिङ्गको कहिले मेल हुन्छ त कहिले हुँदैन । शाब्दिक सङ्गतिको आधारमा भाषिक लिङ्गको व्यवस्था हुन्छ ।

२.५.१ नेपाली लिङ्गको वर्गीकरण

नेपाली भाषाशास्त्रीहरूको लिङ्गव्यवस्था सम्बन्धमा समान धारणा पाइँदैन । यसो हुनुमा वर्णनात्मक व्याकरणको अभाव हुनु हो । सोमनाथ शर्मा, कृष्णप्रसाद पराजुली, पारसमणि प्रधान, गोपालनिधि तिवारीहरू पुरुष, स्त्री र निर्जीव गरी तीन प्रकारका लिङ्गहरू नेपाली भाषामा भएको मान्छन् भने रोहिणीप्रसाद भट्टराईले आफ्नो कृति “वृहत् नेपाली व्याकरण” (काठमाडौँ : ने.रा.प्र.प्र. २०३३ पृष्ठ ७०) मा पुरुष, स्त्री तथा नपुंसक लिङ्गका अतिरिक्त सामान्य लिङ्ग समेत भएको देखाएका छन् । त्यस्तै मोहनराज शर्मा नेपाली भाषामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग मात्र भएको अभिव्यक्ति प्रकट गर्दछन् ।

यसरी लिङ्ग वर्गीकरणअन्तर्गत विभिन्न मतभेद पाइए तापनि नेपाली लिङ्ग व्यवस्थालाई स्वभाविक र सहन बनाउन डा. चूडामणि बन्धुले निम्न प्रकारका लिङ्ग वर्गीकरण गरेका छन् :

२.६ पुरुषः

सर्वनामसँग अभिन्न सम्बन्ध राख्ने पुरुषलाई पनि वाक्यगठनको एक पक्ष मानिन्छ । कसै कसैले सर्वनामसँग पुरुषलाई नअलग्याए पनि हुने विचार व्यक्त गरेको पाइन्छ (ढकालः२०५५:१८)। नेपाली वृहत शब्दकोशमा पुरुषलाई सर्वनाम वा क्रियाको कर्ताभेदको रूपमा लिइएको छ । कथन सन्दर्भमा सङ्लग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि पुरुष हो । यो विशेषतः सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ । डा. वन्धुले सर्वनाम र क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणात्मक कोटि भनी पुरुषलाई अर्थ्याएका छन् भने अक्सफोर्ड शब्दकोशमा पुरुषलाई व्यक्तिवाचक सर्वनामका तीन प्रकारहरूमा सीमित गरिएको छ ।

उल्लिखित परिभाषाअनुसार सर्वनामको बोध गराउने व्याकरणात्मक धारा नै पुरुष हो । पुरुषको संख्या सबै भाषाहरूमा समान रहेका हुँदैनन् । लिम्बू भाषामा उत्तम पुरुष बहुवचन 'हामी' दुई प्रकारका छन् भने कुनै भाषामा पुरुष चार प्रकारका पनि हुन्छन् (उपाध्याय, ०६७:१९)। नेपाली भाषामा तीन प्रकारका पुरुषहरू भएको प्रायः सर्वस्वीकार्य छ । ती हुन् : प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष, तृतीय पुरुष ।

२.७. काल

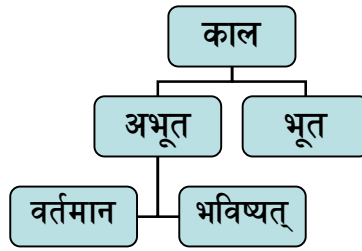
क्रियामा विभिन्न प्रत्ययहरू थपिई काम गर्ने समयको बोध गराउने वाक्यगठनको अर्थ पक्ष काल हो । क्रियाका माध्यमबाट नै यो प्रकट हुने गर्छ । कुनै काम भएको, भइरहेको र हुने समयको द्योतक नै काल हो । संसारका प्रायः जीवित भाषामा कालको अस्तित्व रहेको पाइन्छ ।

कालका बारेमा परिभाषालाई हेर्दा यसरी पनि चिनाइएको पाइन्छ । कालको सामान्य अर्थ समय हो । उनी व्याकरणमा क्रियाको त्यस रूपलाई काल भन्दछन्, जसबाट कार्य समयअनुसार क्रियामा आउने परिवर्तन वा रूप नै काल हो (तिवारी, पूर्ववत्) । “काल समयसँग सम्बद्ध व्याकरणात्मक कोटि हो ।” भन्दछन् । क्रियापदबाट त्यो क्रिया अहिले हुन लागेको छ, अहिले भएको हो वा पछि हुने हो भन्ने जुन कुरा बुझिन्छ त्यसलाई काल भनिन्छ (वृहत नेपाली व्याकरण, पृष्ठ १७२) ।

यसरी विभिन्न भाषाविद्हरूद्वारा दिइएका माथिका परिभाषागत आशयबाट के बुझिन्छ भने कालले कुनै काम वा घटनाघटित समयको बोध गराउँछ । त्यही कालअनुसार क्रियाको मूलरूपमा प्रत्यय थपिई वा परिवर्तन भई देखापर्छ ।

२.७.१. कालका प्रकार :

कालको प्रत्यक्ष सम्बन्ध क्रियासँग मात्र हुने भएकोले काल क्रियामा आधारित वाक्यगठनको पक्ष हो । संस्कृत भाषामा भूत र भविष्यत् काल लाई अद्यतन र अनद्यतन भनेर दुई प्रकारमा छुट्याइएको पाइए पनि धेरैजसो भाषामा काल तीन प्रकारका हुन्छन् । नेपाली भाषामा पनि वर्तमान, भूत र भविष्यत् गरी तीन प्रकारका काल हुन्छन् । वर्तनमा कालले भइरहेको, भूतकालले भइसकेको र भविष्यत्कालले पछि हुने कार्यको बोध गराउँदछ । काललाई भूत र अभूत भनी वर्गीकरण गरिएको पनि पाइन्छ (अधिकारी, २०६७:२१२) ।

२.८. भाव

भाव भन्नाले क्रियाको अर्थ दिने भन्ने बुझिन्छ । भावको अभिव्यक्ति क्रियाकै माध्यमबाट हुन्छ । वक्ताले भाव वा अर्थमा जोड दिन क्रियामा ल्याउने परिवर्तनबाट नै यस कोटिको उदय हुन्छ । भावका सन्दर्भमा अनेकौं भाषाविद्ले प्रकाश पारेका छन् । तीमध्ये केही यहाँ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक ठहर्छ ।

व्याकरणात्मक कोटिले विधान गर्ने रीत नै भाव हो (शर्मा: १७) । “क्रियाद्वारा वक्ताको मनोभाव वा मनोवृत्ति जनाउने कोटिलाई भाव वा वृत्ति भनिन्छ (अधिकारी, पूर्ववत् पृ. १२२) । अर्थ (भाव) क्रियाहरूसँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो र यसको सम्बन्ध पूरै वाक्यसँग रहन्छ (बन्धु, पूर्ववत्, पृ. ३८) । यसरी भावको सम्बन्ध क्रियासँग मात्र नभएर पूरै वाक्यात्मक हुने कुरामा जोड दिइएको देखिन्छ ।

वक्ताले आफ्ना मानसिक भावनाहरू इच्छा, आज्ञा, सङ्केत, सम्भावना आदि भावमध्ये कुनै एकलाई जोड दिई प्रकट गर्ने रीति वा शैली नै भाव हो, जसमा कुनै खास प्रकारको भाव वा अर्थ प्रकट गरिएको हुन्छ ।

२.८.१ भावका प्रकार

नेपाली भाषामा भाव यति नै प्रकारका छन् भनेर किटान गर्न सकिएको छैन । यस सम्बन्धमा नेपाली भाषाविद्हरूबीच प्रशस्त मतभिन्नता पाइन्छ । सोमनाथ शर्मा, गोपाल पाण्डे नेपाली भाषामा सामान्यार्थ, विध्यर्थ र अनिश्चयार्थ गरी तीन प्रकारका भाव रहेको बताउँछन् भने गोपालनिधि तिवारी सामान्य, विधि र अनिश्चय गरी तीन प्रकारका अर्थ र सात प्रकारका उपार्थहरू छन् भनी व्यक्त गर्दछन् । त्यस्तै डा. बन्धु निश्चयार्थ, आज्ञार्थ, सङ्केतार्थ, प्रश्नार्थ गरी चार प्रकारका अर्थ बताउँछन् । मोहनराज शर्मा निश्चयार्थ, आज्ञार्थ, सम्भावनार्थ, सङ्केतार्थ र सन्देहार्थ गरी पाँच प्रकारका अर्थ उल्लेख गर्दछन् । यसरी हेर्दा वर्तमान नेपाली व्याकरण वर्णनात्मक व्याकरणको अभावमा विवादास्पद बन्न पुगेको अनुभव हुन्छ ।

२.९. पक्ष

कालको अवस्था वा परिस्थितिमा घटित क्रियाको बोध गराउने वाक्पागठनको कोटि पक्ष हो । सबै भाषामा पक्षको छुट्टै अस्तित्व भने पाइँदैन । कुनै भाषामा कालभिन्न नै यसलाई समेटिएको पाइन्छ । पक्षका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले दिएका परिभाषाहरू यसप्रकार छन् :

क्रियाका कालको पक्ष भन्नाले त्यस कालको परिधिभिन्न हुने, घटने वा गरिने क्रिया व्यापारको विशेष किसिम हो, जसलाई परम्परागत नेपाली व्याकरणमा विशेष काल पनि भनिन्छ (त्रिपाठी सहित अन्य, ०३६: ३८३) । पक्ष क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणात्मक कोटि हो । यसले काम कुन काल अवधिमा भयो भन्नेबारे कुरा बताउँछ । समयमा काम भएको नभएको अधिदेखि भएको वा भर्खर सकिएको भन्ने सङ्केत गर्दछ । यो पूर्ण, अपूर्ण, सामान्य विभिन्न प्रकारको हुन सक्छ (बन्धु, पूर्ववत्, पृष्ठ ६८) ।

पक्ष त्यो हो, जसमा कार्य घटित क्रियाको रूपद्वारा कालको विशेष अवस्थाको बोध हुन्छ (शर्मा, पूर्ववत्, पृ.: १७) । त्यस्तै कालविधि र अवस्थाको बोध गराउने व्याकरणात्मक कोटि नै पक्ष हो (शर्मा: पूर्ववत्: पृ. १७) ।

पक्ष क्रियासँग सम्बन्ध जोड्ने व्याकरणात्मक धारा हो । काम कुन कालावधिमा भयो भन्ने कुरा पक्षद्वारा नै तोकिएको हुन्छ भन्ने कुरा उल्लिखित परिभाषाबाट थाहा पाउन सकिन्छ ।

२.९.१ पक्षको वर्गीकरण

नेपाली भाषामा यति नै पक्ष छन् भन्ने कुरामा विद्वानहरूबीच समान धारणा पाइँदैन । वर्तमान, भूत, र भविष्यत् कालका सामान्य अपूर्ण र पूर्ण गरी तीन पक्षहरू भएको मोहनराज शर्मा बताउँछन् भने डा. बन्धु विभिन्न प्रकारका पक्षहरू हुन सक्ने कुरा व्यक्त गर्दछन् । त्यस्तै रोहिणीप्रसाद भट्टराई वर्तमान कालका तीन पक्ष (सामान्य, अपूर्ण, ज्ञान पूर्ण) र भविष्यत् कालका दुई पक्ष (सामान्य भविष्यत् र सम्भावना भविष्यत्) का साथै अपूर्ण र पूर्ण गरी दुई उपपक्षको उल्लेख गर्दछन् । पारसमणि प्रधान वर्तमान कालका चार भूत कालका ६ र भविष्यत् कालका चार पक्ष भएको बताउँछन् । यसैगरी नेपालीमा मुख्यतः अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त, अज्ञात गरी चार प्रकारका पक्ष रहेको कुरा डा. हेमाङ्गराज अधिकारी व्यक्त गर्दछन् ।

यसरी विभिन्न विद्वानहरूद्वारा पक्षका बारेमा आ-आफ्नै धारणा व्यक्त भएको देखिन्छ । ठोस विश्लेषणको अभावमा एकै किसिमको वर्गीकरण हुन सकेको छैन । सामान्यतः पक्षको वर्गीकरण निम्नानुसार गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ :

१. वर्तमान काल- सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण
२. भूत काल- सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त
३. भविष्यत् काल- सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण र सम्भावना

२.१०. वाच्य

कर्ता, कर्म वा भावमध्ये कुनै एकलाई मुख्य जोड दिई भनिएको वाक्य वाच्य हो । वाच्यको शाब्दिक अर्थ भनिने कुरा वा भनिन योग्य कुरा हो । यसको सम्बन्ध पूरै वाक्यसँग रहेको हुन्छ तापनि क्रियाकै माध्यमद्वारा अभिव्यक्त हुन्छ । कर्ता, कर्म र भावमा जुन कुरा प्रधान हुन्छ, त्यही नै वाच्य हो (अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिका) । वाक्यमा कर्ता, कर्म र भावको काम बुझाउने वा कुनै एउटासँग सम्बन्ध राख्ने क्रियापद नै वाच्य हो (नेपाली वृहत् शब्दकोश) । वाच्य क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो । वाक्यले के सङ्केत गर्छ भने वाक्यभित्रको कर्ताका रूपमा रहेको प्राणी अथवा वस्तुद्वारा कुनै काम सम्पादित भएको छ वा त्यो काम प्रभावित भएको छ (बन्धु, पूर्ववत्, पृष्ठ ८६) ।

नेपालीमा वाच्यहरू तीन प्रकारका (कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य) भएको कुरा सर्वसम्मत देखिन्छ । वाक्यमा कर्ता प्रधान भई प्रयोग हुने व्याकरणत्मक उक्तिलाई कर्तृवाच्य भनिन्छ, जसको प्रयोग सकर्मक र अकर्मक दुवै क्रियाहरूमा हुन्छ । कर्ममा जोड दिएको

वाच्यलाई कर्मवाच्य भनिन्छ, जसको प्रयोग प्रायः अकर्मक र कतिपय अवस्थामा सकर्मक क्रियामा पनि देखिन्छ ।

२.११. कारक

कारकले शब्द-शब्दहरूबीच तालमेल राखी वाक्यलाई स्पष्ट र सुसङ्गठित बनाउने काम गर्दछ । वाक्यात्मक सम्बन्ध देखाउन अर्थ स्पष्ट पार्नुका साथै सङ्गति र शासनको लागि पनि कारक महत्त्वपूर्ण ठानिन्छ ।

व्याकरणमा कारक त्यस संज्ञा वा सर्वनामलाई मानिन्छ, जसको क्रियासँग सिधै सम्बन्ध हुन्छ (तिवारी पूर्ववत् पृ. ५०) । कारक भन्ने कुरा क्रियासँग सम्बन्धित हुन्छ (तिवारी, पूर्ववत् पृ. १६१) । त्यसैले कारकलाई क्रियान्वित गर्नु नै यसको लक्षण मानिन्छ भन्ने परिभाषा दिन्छन् । व्याकरणमा क्रियाका साथ साक्षत सम्बन्ध राख्ने शब्द र वाक्य विन्याससँग सम्बन्ध देखाउन नाम, सर्वनाम वा विशेषणमा देखापरेको रूप भिन्नता हो (नेपाली वृहत् शब्दकोश, पृ. २८) । क्रियाको साथमा सम्बन्धित भएर रहने नाम वा सर्वनामलाई कारक भन्दछन् (तिवारी, पूर्ववत्, पृ. २८) ।

यी विभिन्न परिभाषाहरूबाट के थाहा हुन्छ भने कारकको क्रियासँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध हुन्छ । कारकले वाक्यात्मक अर्थलाई स्पष्ट पार्ने पदसङ्गति मिलाउने काम समेत गर्छ । कारक क्रियाधीन हुन्छ र यसको अभिव्यक्ति नाम, सर्वनाम र विशेषणमा हुन्छ । विशेष चिन्हका माध्यमबाट वाक्यमा रहेका अरु शब्दसँग समेत सम्बन्ध राख्दछ । त्यस प्रकारका चिन्हलाई विभक्ति (ले, बाट, लाई, देखि) भन्दछन् ।

२.११.१. कारकको वर्गीकरण

प्रत्येक भाषामा कारकको संख्या भाषाको प्रकृतिअनुसार निर्धारित गरिएको हुन्छ । नेपाली भाषामा विकारका दृष्टिले सरल र तिर्यक गरी दुई कारक देखिन्छन् । परम्परागत व्याकरणमा ६ प्रकारका कारक (कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान र अधिकरण) रहेको पाइन्छ । षष्ठी विभक्ति लागेका कारकको सम्बन्ध सिधै क्रियासँग नहुने र कर्ता कारकको जस्तै रूप हुने भएकोले परम्परावादीहरू यसलाई कारकभित्र समावेश गर्दैनन् । डा. बन्धु चाहिँ अपादान कारकलाई समेत नराखी स्थानाधिकरण र कालाधिकरण गरी दुई वर्गमा अधिकरण

कारकलाई विभाजन गरेर देखाउने पक्षमा छन् । सामान्यतः ६ कारक (कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान, अधिकरण) र आठ विभक्ति नेपाली भाषामा भएको प्रायः सम्मत छ ।

२.१२. निष्कर्ष

निष्कर्षतः भाषाविद्हरूले उल्लेख गरेका सैद्धान्तिक परिभाषाहरूका आधारमा वाक्यगठनका विभिन्न कोटि र त्यसअन्तर्गतका आठ पक्षहरूको परिचय सहित वचन, लिङ्ग, पुरुष, काल, भाव, पक्ष, वाच्य र कारकलाई नेपाली भाषामा रहेका तिनका वर्ग तथा उपवर्गहरूको चर्चा समेत निष्कर्ष अध्यायमा छुट्टै संक्षिप्त चर्चा गरिएको छ ।

अध्याय- तीन

व्याख्या तथा विश्लेषण

३.१. परिचय

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा हो । नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरू राष्ट्रभाषा हुन् भनेर नेपालको संविधानमा उल्लेख गरिए पनि माध्यम भाषाको रूपमा नेपाली भाषालाई नै स्वीकारिएको पाइन्छ । नेपाली इतर भाषाभाषीले एकआपसमा सम्पर्क गर्दा कार्यलयीय प्रयोग, शिक्षाको माध्यम, प्रशासनिक कार्य आदिको माध्यम भाषा नेपाली नै प्रयोग गर्दछन् । इतर नेपाली भाषाभाषीले नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा मातृभाषाको विविध पक्षको प्रभाव पर्दछ । भाषा संचारको एक महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । यसको कमी भएमा कुनै पनि व्यक्तिले आफ्ना विचारहरू अरुलाई बुझाउन, आफ्नो ज्ञान, क्षमता प्रदर्शन गर्न सक्दैन । तसर्थ भाषामा भएका त्रुटिहरू पहिचान गर्नु आवश्यक देखिन्छ । त्यसैले यहाँ कक्षा ७ मा अध्ययनरत सिन्धुली जिल्लाका विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठन तत्त्वहरू (वचन, लिङ्ग, पुरुष, काल, भाव, पक्ष, वाच्य, कार) मा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिविश्लेषणात्मक अध्ययन गर्ने क्रममा शोधनिर्देशकज्यू तथा अन्य गुरुवर्गबाट उचित ठहऱ्याइएका वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन गरी तीनथरी लिखित अभिव्यक्ति दिने २० वटा प्रश्नावली तयार पारी व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ । प्रश्नहरू वाक्यगठनका तत्त्वहरूसँग सम्बन्धित हुने खालका निर्माण गरिएको छ । विद्यार्थीहरूलाई उत्तर दिने समय १ घण्टा दिइएको थियो । परीक्षणपश्चात् विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका आठ तत्त्वमा गरेका त्रुटिहरूको व्याख्या, तथ्याङ्कीय विश्लेषण एवम् प्रतिशत निकाली तालिकीकरण गरिएको छ । निर्माण गरिएका प्रश्नावलीबाट प्राप्त सामग्रीहरूलाई परीक्षण गरी हेर्दा विद्यार्थीहरूले विभिन्न पक्षमा त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

३.२. वचनगत त्रुटि

कक्षा ७ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने वचनसम्बन्धी त्रुटिहरू यसप्रकार पाइएका छन् :

१. उनी स्कुल आए ।
२. हामीहरू बजार जान्छौं ।
३. म दशैंमा मीठोमीठो खानेकुरा खान्छु ।

माथिको उदाहरण नं. १ र नं. २ मा कर्ता र क्रियापदबीचको सङ्गति र नं. ३ मा विशेषण र विशेष्यबीच सङ्गति नभएको देखिन्छ । नं. १ को उदाहरणमा कर्ता जुन वचनको छ क्रियापद त्यही वचनको प्रयोग गर्नुपर्नेमा एक वचन कर्ता उनी का साथमा बहुवचन क्रियापद आए को प्रयोग भएको देखिन्छ । नं. २ को उदाहरणमा प्रथम पुरुष बहुवचन कर्ता हामीहरूका साथमा द्वितीय पुरुष बहुवचन क्रियापद जान्छौ को प्रयोग भएको छ । नं. ३ को उदाहरणमा कर्ता र क्रियाबीच सङ्गति भए पनि बहुवचन विशेष्य खानेकुराहरू का साथमा बहुवचन विशेषण मीठामीठा प्रयोग हुनुपर्नेमा एकवचन मीठोमीठो प्रयोग गरी विशेषण र विशेष्यबीच सङ्गतिमा त्रुटि गरेका छन् ।

३.३. लिङ्गगत त्रुटि

कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले लिङ्गसम्बन्धी गर्ने त्रुटिहरू निम्नानुसार पाइएका छन् :

१. दाजु कविता लेख्छ ।
२. बहिनी गीत गाउँछ ।
३. आमाले रोटी पकायो ।

माथिको उदाहरण नं. १ मा पुलिङ्गी कर्ता 'दाजु' का साथमा आदरार्थी पुलिङ्गी क्रियापद 'लेख्नुहुन्छ' हुनुपर्नेमा 'लेख्छ' पाइएको छ । नं. २ र ३ मा स्त्रीलिङ्गी कर्ता क्रमशः 'बहिनी' र 'आमा' का साथमा 'गाउँछे' र आदरार्थी स्त्रीलिङ्गी क्रियापद 'पकाउनुहुन्छ' हुनुपर्नेमा 'गाउँछ' र 'पकायो' पुलिङ्गीक्रियापद प्रयोग भएको छ । उल्लिखित त्रुटिहरूलाई हेर्दा स्थानीय भाषिकाको प्रभाव स्पष्ट छ ।

३.४. पुरुषगत त्रुटि

कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले पुरुषमा निम्नानुसारका त्रुटिहरू गरेका छन् :

१. हामी भात खान्छौ ।
२. म खेतमा जाँदैन ।
३. तिमीहरू रुन्छ ।

माथिका उदाहरणहरूले कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूमा पुरुषसम्बन्धी सामान्य धारणा पनि नभएको देखिन्छ । तीनवटै उदाहरणहरूको प्रथम पुरुष कर्ताका साथमा गलत क्रियापदहरूको प्रयोग भएको छ । नं. १ को प्रथम पुरुष कर्ताअनुसार 'खान्छौँ' क्रियापद प्रयोग हुनुपर्नेमा द्वितीय

पुरुष क्रियापद 'खान्छौ' प्रयोग भएको छ । नं. २ र ३ को क्रियापद क्रमशः : 'जान्' र 'रुन्छौ' हुनुपर्नेमा दुवैमा तृतीय पुरुष क्रियापदको प्रयोग भई वाक्यगत त्रुटिपूर्ण देखिएको छ ।

३.५. कालगत त्रुटि

कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले काल पक्षमा गरेका त्रुटिहरू यसप्रकार पाइएका छन् :

१. म कविता लेख्नेछु । (सामान्य वर्तमान)
२. मैले पढेको थिए । (सामान्य भूत)
३. राम परीक्षामा लेख्दै छु । (अपूर्ण भविष्यत)

माथिको उदाहरण नं. १ मा 'लेख्' धातुबाट सामान्य वर्तमानको क्रियापद छनोट गर्दा 'लेख्छु' प्रयोग गर्नुपर्नेमा 'लेख्नेछु' प्रयोग गरिएको देखिन्छ । नं. २ मा 'पढ्' धातुबाट सामान्य भूतको क्रियापद 'पढे' प्रयोग नभई पूर्ण भूतको क्रियापद 'पढेको थिएँ' लेखेको र नं. ३ मा अपूर्ण भविष्यतको क्रियापद छनोट गर्नुपर्नेमा अपूर्ण वर्तमानको क्रियापद छनोट गरेकोले वाक्य त्रुटिपूर्ण देखिन्छ ।

३.६ भावगत त्रुटि

कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका तत्त्वहरूमध्ये भाव पक्षमा त्रुटि बढी मात्रामा गरेको पाइएको छ । सामान्यार्थ भावको क्रियापद 'खान्छ' छनोट गर्नुपर्नेमा सम्भावनार्थ भावको क्रियापद 'खाला' छनोट गरेको देखिन्छ । आज्ञार्थ वाक्य 'राम स्कूल जाऊ ।' छनोट गर्नुपर्नेमा सामान्यार्थ भावको वाक्य 'राम स्कूल जानेछ ।' छनोट गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ । उल्लिखित उदाहरणहरू हेर्दा विद्यार्थीहरूमा भाव पक्षको सामान्य धारणा पनि नरहने स्पष्ट छ ।

३.७ पक्षगत त्रुटि

कक्षा ७ मा विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका तत्त्वहरूमध्ये पक्षमा निम्नानुसार त्रुटिहरू पाइएका छन् :

१. गोकुल भुसुकक निदायो । (अज्ञात पक्ष)
२. रविन्द्रले भगडा गथ्यो । (सामान्य पक्ष)
३. शाश्वत तिभि हेर्छ । (अभ्यस्त पक्ष)

माथिका उदाहरणहरूमा नं. १ मा अज्ञात पक्षको क्रियापद 'निदाएछ' प्रयोग हुनुपर्नेमा सामान्य पक्षको क्रियापदको प्रयोग भएको देखिन्छ । नं. २ मा सामान्य पक्षको क्रियापद छनोट गर्दा 'गर्छ' हुनुपर्नेमा अभ्यस्त पक्षको क्रियापद 'गर्थ्यो' छनोट गरी त्रुटि गरेका छन् । नं. ३ मा अभ्यस्त पक्षको वाक्य 'शाश्वत टिभी हेर्थ्यो' छनोट नगरेर सामान्य पक्षको वाक्य 'शाश्वत टिभी हेर्छ' लेखेर त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

३.८. वाच्यगत त्रुटि

कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका तत्त्वहरूमध्ये वाच्य पक्षमा विभिन्न खालका त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइयो । कतृवाच्यमा कर्ता र क्रियापदको सङ्गति नमिल्नुजस्ता त्रुटिहरू गरेका छन् । 'रामले कथा भन्यो' तथा 'श्यामले गोपाललाई कुट्यो' जस्ता कतृवाच्यलाई कर्मवाच्यमा परिवर्तन गर्दा क्रमशः 'रामद्वारा कथा भनियो', 'श्यामद्वारा गोपाल कुटियो' हुनुपर्नेमा विद्यार्थीहरूले पहिलो वाक्यमा 'राम कथा भन्छ', 'रामले कथा भनेका छन्' जस्ता वाक्य लेखेर त्रुटि गरेका छन् । दोस्रो वाक्यमा 'श्यामले गोपाललाई कुटेको थियो', 'गोपालद्वारा श्याम कुटियो' जस्ता वाक्य लेखेर त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

३.९. कारकगत त्रुटि

कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका तत्त्वहरूमा बढी त्रुटि कारक पक्षमा गरेको पाइएको छ । करण कारक प्रयोग भएको वाक्य छनोटमा विद्यार्थीहरूले 'लठ्ठीले सर्प मायो' छान्नुपर्नेमा 'छानामाथि फर्सी छ', 'सन्देशले आँप खायो' जस्ता वाक्य छनोट गरी त्रुटि गरेका छन् । त्यस्तै अधिकरण कारक प्रयोग भएको वाक्य छनोटमा पनि 'रुखमा चराहरू बसे' छनोट नगरी 'गाईले घाँस खायो', 'श्रीरामले मुरली बजायो' जस्ता वाक्यग छनोट गरी त्रुटि गरेका छन् ।

३.१०. उपसंहार

वाक्यगठनका तत्त्वहरूमा सबै पक्षमा गरेका त्रुटिहरूलाई केलाएर हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाको प्रभावले गरेको पाइएको छ । भाषामा सामाजिक तथा पारिवारिक प्रभावका कारणले पनि त्रुटिहरू भएका हुन सक्दछन् । राष्ट्रभाषामा भएका त्रुटिहरूलाई त्रुटि निराकारणात्मक शिक्षणका विविध उपायहरू अवलम्बन गरेर त्रुटिहरू निराकरण गर्दै लैजानुपर्ने आजको आवश्यकता हो ।

अध्याय- चार

विद्यालयगत आधारमा कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूको पूर्ववत् त्रुटिविश्लेषण

४.१. परिचय

प्रस्तुत शोधपत्रमा कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनअन्तर्गत सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने क्षेत्र पत्ता लगाई वाक्यगठनका आठ पक्ष (वचन, लिङ्ग, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, कारक) मा देखिएका त्रुटिहरूलाई छुट्याएर तथ्याङ्कीय प्रतिशतमा विश्लेषण गरिएको छ । त्रुटिहरू पत्ता लगाउनका लागि निर्माण गरिएका प्रश्नावलीहरूलाई प्रयोग गरिएका विद्यालयहरूमा श्री उमावि जिनाखु, श्री उमावि आम्बोटे, श्री मङ्गला मा.वि. घोक्सिला, श्री जनता उमावि खनियाँखर्क मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू थिए । यी चार विद्यालयका २०/२० जना विद्यार्थीहरू गरी जम्मा ८० जना विद्यार्थीहरूलाई प्रश्नावलीहरूको लिखित अभिव्यक्ति दिन लगाई तीन प्रकारका वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूको परीक्षणपश्चात वाक्यगठनका पक्षहरूलाई सङ्लग्न ४ वटा विद्यालयका विद्यार्थीहरूले कुनकुन पक्षमा त्रुटिहरू गर्दछन्, सोहीअनुसार तथ्याङ्कीय विश्लेषण गरिएको छ । तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा छुट्टाछुट्टै विद्यालयगत रूपमा वाक्यगठनका पक्षहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१.१ श्री उच्च मा.वि. जिनाखु

श्री उच्च मा.वि. जिनाखुमा कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा केकस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् सो पत्ता लगाउन यसै विद्यालयका २० जना छात्रछात्राहरूसँग वाक्यगठनमा विविध पक्षहरूको परीक्षण अनुसार त्रुटिविश्लेषण गर्दा निम्नानुसार परिणाम प्राप्त भएको छ :

तालिका नं. १

वाक्यगठनका तत्त्वहरू	प्रश्नहरू	विद्यार्थी संख्या				प्रतिशत			
		ठीक	बेठीक	अप्रतिक्रिया	जम्मा	ठीक	बेठीक	अप्रतिक्रिया	जम्मा
वचन	१	१२	८	-	२०	६०	४०	-	१००
	२	१०	९	१	२०	५०	४५	५	१००

	३	१५	४	१	२०	७५	२०	५	१००
लिङ्ग	१	१३	४	३	२०	६५	२०	१५	१००
	२	११	७	२	२०	५५	३५	१०	१००
	३	१५	५	-	२०	७५	२५	-	१००
पुरुष	१	१४	५	१	२०	७०	२५	५	१००
	२	१६	४	-	२०	८०	२०	-	१००
	३	१८	-	२	२०	९०	-	१०	१००
काल	१	१७	२	-	२०	८५	१५	-	१००
	२	१४	२	४	२०	७०	१०	२०	१००
	३	१०	८	२	२०	५०	४०	१०	१००
पक्ष	१	११	६	३	२०	५५	३०	१५	१००
	२	१०	१०	-	२०	५०	५०	-	१००
	३	९	१०	१	२०	४५	५०	५	१००
भाव	१	१२	८	-	२०	६०	४०	-	१००
	२	१४	६	-	२०	७०	३०	-	१००
	३	१५	-	५	२०	७५	-	२५	१००
वाच्य	१	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
	२	१०	१०	-	२०	५०	५०	-	१००
	३	८	१०	२	२०	४०	५०	१०	१००
कारक	१	९	११	-	२०	४५	५५	-	१००
	२	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
	३	११	७	२	२०	५५	३५	१०	१००
समग्र तथ्याङ्कीय प्रतिशत						६२.५	३१.४६	६.०४	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन परीक्षण, २०६८ माघ ।

उपर्युक्त तालिकाको वाक्यगठनका विविध पक्षहरूमा विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूलाई हेर्दा वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखनका प्रश्नहरूमा क्रमशः वचनमा ४० प्रतिशत, ४५ प्रतिशत, २० प्रतिशत र लिङ्गमा २० प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, २५ प्रतिशत त्रुटि गरेको

पाइयो । पुरुषमा वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरूमा क्रमशः २५ प्रतिशत, २० प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइन्छ भने काल र पक्षमा वस्तुगत विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः १५ प्रतिशत, १० प्रतिशत, ४० प्रतिशत, ३० प्रतिशत, ५० प्रतिशत, ५० प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ । भावमा वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरूमा क्रमशः ४० प्रतिशत, ३० प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् । वाक्यगठनका अन्य तत्त्व वाच्य र कारकका वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखनका प्रश्नहरूमा क्रमशः ३५ प्रतिशत, ५० प्रतिशत, ५० प्रतिशत, ५५ प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, ३५ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

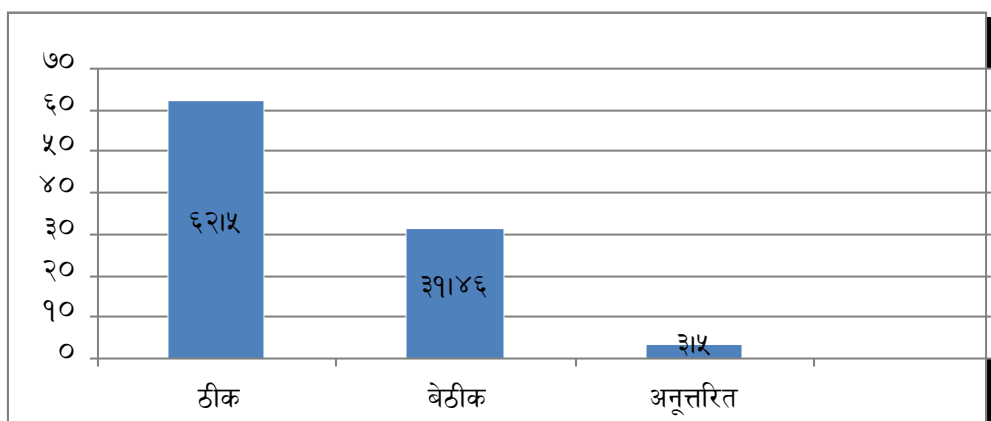
लिङ्ग, पुरुष, पक्षको वस्तुगत प्रश्नहरूमा क्रमशः १५ प्रतिशत, ५ प्रतिशत, १५ प्रतिशत र वचन, लिङ्ग, कालको विषयगत प्रश्नमा क्रमशः ५ प्रतिशत, १० प्रतिशत, २० प्रतिशतले प्रतिक्रिया विहीन भएको पाइयो । त्यस्तै स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूमा वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, कारकहरूमा क्रमशः ५ प्रतिशत, १० प्रतिशत, १० प्रतिशत, ५ प्रतिशत, २५ प्रतिशत, १० प्रतिशत, १० प्रतिशतले प्रतिक्रिया नदिएको पाइयो ।

वाक्यगठनका विविध पक्षका त्रुटिलाई हेर्दा सबभन्दा बढी त्रुटि कारकको वस्तुगत प्रश्नमा ५५ प्रतिशत गरेको पाइएको छ भने सबभन्दा कम त्रुटि कालको विषयगत प्रश्नमा १० प्रतिशत गरेको पाइएको छ । सबभन्दा बढी सही उत्तर दिने पुरुषको स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा ९० प्रतिशत पाइएको छ ।

समग्र रूपमा यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका आठ पक्षहरूमा गरेको त्रुटिविश्लेषणको तथ्याङ्कीय प्रतिशतलाई निष्कर्षमा रूपमा हेर्दा सही प्रतिक्रिया ६२.५ प्रतिशत, त्रुटि गर्ने ३१.४६ प्रतिशत र ६.०४ प्रतिशतले कुनै प्रतिक्रिया नदिएको पाइयो । समग्र विद्यार्थीहरूको प्रतिक्रिया हेर्दा त्रुटि पक्षभन्दा उपलब्धि पक्ष सबल रहेको पाइन्छ ।

समग्र पक्षको तथ्याङ्कीय प्रतिशतलाई स्तम्भचित्रमा देखाइएको छ :

चित्र नं. १

४.१.२ श्री उच्च मा.वि. आम्बोटे

यस विद्यालयमा अध्ययनरत कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका विविध पक्षहरूमा गरेको त्रुटिविश्लेषण गर्दा निम्न तालिकाअनुसार परिणाम प्राप्त भएको छ :

तालिका नं. २

वाक्यगठनका तत्त्वहरू	प्रश्नहरू	विद्यार्थी संख्या				प्रतिशत			
		ठीक	बेठीक	अप्रतिक्रिया	जम्मा	ठीक	बेठीक	अप्रतिक्रिया	जम्मा
वचन	१	१६	४	-	२०	८०	२०	-	१००
	२	१५	५	-	२०	७५	२५	-	१००
	३	१०	७	३	२०	५०	३५	१५	१००
लिङ्ग	१	१३	६	१	२०	६५	३०	५	१००
	२	१२	७	१	२०	६०	३५	५	१००
	३	१४	३	३	२०	७०	१५	१५	१००
पुरुष	१	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
	२	१०	८	२	२०	५०	४०	१०	१००
	३	८	८	४	२०	४०	४०	२०	१००
काल	१	१५	५	-	२०	७५	२५	-	१००
	२	१०	८	२	२०	५०	४०	१०	१००
	३	१२	६	२	२०	६०	३०	१०	१००
पक्ष	१	१२	८	-	२०	६०	४०	-	१००
	२	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
	३	१०	१०	-	२०	५०	५०	-	१००
भाव	१	११	६	३	२०	५५	३०	१५	१००
	२	१५	५	-	२०	७५	२५	-	१००
	३	८	७	५	२०	४०	३५	२५	१००
वाच्य	१	१४	६	-	२०	७०	३०	-	१००
	२	१२	८	-	२०	६०	४०	-	१००
	३	९	१०	१	२०	४५	५०	५	१००

कारक	१	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
	२	१०	१०	-	२०	५०	५०	-	१००
	३	७	८	५	२०	३५	४०	२५	१००
समग्र तथ्याङ्कीय प्रतिशत						५८.७५	३४.५८	६.६७	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन परीक्षण, २०६८ माघ ।

उपर्युक्त तालिकाको वाक्यगठनका विविध पक्षहरूमा यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूले गरेको त्रुटिहरूलाई हेर्दा वचनको वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः २० प्रतिशत, २५ प्रतिशत र ३५ प्रतिशत त्रुटि गर्ने गरेको पाइयो भने स्वतन्त्र लेखनमा १५ प्रतिशतले कुनै प्रतिक्रिया देखाएका छैनन् । लिङ्गमा वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः ३० प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, १५ प्रतिशतले त्रुटि गरेको र ५ प्रतिशत, ५ प्रतिशत, १५ प्रतिशत प्रतिक्रियाविहीन पाइएको छ । वाक्यगठनका अन्य तत्त्वअन्तर्गत पुरुष र काल पक्षका वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः ३५ प्रतिशत, ४० प्रतिशत, ४० प्रतिशत, २५ प्रतिशत, ४० प्रतिशत, ३० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने दुवै पक्षको विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः १० प्रतिशत, २० प्रतिशत, १० प्रतिशत, १० प्रतिशतले कुनै प्रतिक्रिया देखाएका छैनन् । पक्ष र भावका वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः ४० प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, ५० प्रतिशत, ३० प्रतिशत, २५ प्रतिशत, ३५ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने भावको वस्तुगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः १५ प्रतिशत, २५ प्रतिशत प्रतिक्रियाविहीन पाइएका छन् । वाक्यगठनका वाच्य र कारक तत्त्वका वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः ३० प्रतिशत, ४० प्रतिशत, ५० प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, ५० प्रतिशत, ४० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने दुवै तत्त्वको स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा क्रमशः ५ प्रतिशत, २५ प्रतिशत प्रतिक्रियाविहीन पाइएका छन् ।

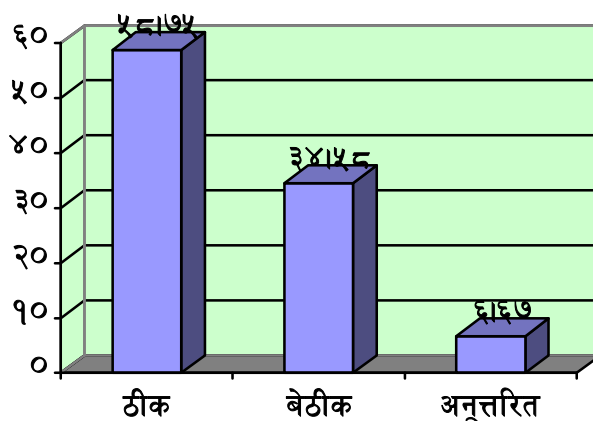
वाक्यगठनका विविध पक्षका त्रुटिहरूलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी त्रुटि पक्ष र वाच्यको स्वतन्त्र लेखन तथा कारकको विषयगत प्रश्नमा क्रमशः ५० प्रतिशत, ५० प्रतिशत, ५० प्रतिशत गरेको पाइएको छ । सबैभन्दा बढी सही उत्तर दिने वचनको वस्तुगत प्रश्नमा ८० प्रतिशत पाइएको छ ।

समग्र रूपमा यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका आठ तत्त्वमा गरेको त्रुटिविश्लेषणको तथ्याङ्कीय प्रतिशतलाई निष्कर्षका रूपमा हेर्दा सही प्रतिक्रिया ५८.७५

प्रतिशत र त्रुटि ३४.५८ प्रतिशत रहेको छ भने ६.६७ प्रतिशतले कुनै प्रतिक्रिया दिएका छैनन् । समग्रमा विद्यार्थीहरूको गलत प्रतिक्रिया भन्दा सही प्रतिक्रिया बढी छ ।

समग्र सबै पक्षको तथ्याङ्कीय प्रतिशतलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ

चित्र नं. २

४.१.३ श्री मङ्गला मा.वि. घोक्सिला

यस विद्यालयमा अध्ययनरत कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका तत्त्वहरूमा गरेका त्रुटिहरूको व्याख्या तथा तथ्याङ्कीय विश्लेषणलाई केलाउँदा निम्नानुसार त्रुटि गरेको पाइएको छ :

तालिका नं. ३

वाक्यगठनका तत्त्वहरू	प्रश्नहरू	विद्यार्थी संख्या				प्रतिशत			
		ठीक	बेठीक	अप्रतिक्रिया	जम्मा	ठीक	बेठीक	अप्रतिक्रिया	जम्मा
वचन	१	१२	८	-	२०	६०	४०	-	१००
	२	१६	४	-	२०	८०	२०	-	१००
	३	१४	४	२	२०	७०	२०	१०	१००
लिङ्ग	१	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
	२	१४	६	-	२०	७०	३०	-	१००
	३	१२	-	८	२०	६०	-	४०	१००

पुरुष	१	१०	१०	-	२०	५०	५०	-	१००
	२	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
	३	१६	४	-	२०	८०	२०	-	१००
काल	१	१७	३	-	२०	८५	१५	-	१००
	२	१२	८	-	२०	६०	४०	-	१००
	३	१४	५	१	२०	७०	२५	५	१००
पक्ष	१	१२	८	-	२०	६०	४०	-	१००
	२	१७	१	२	२०	८५	५	१०	१००
	३	५	१२	३	२०	२५	६०	१५	१००
भाव	१	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
	२	२	१७	१	२०	१०	८५	५	१००
	३	२	१४	४	२०	१०	७०	२०	१००
वाच्य	१	९	११	-	२०	४५	५५	-	१००
	२	१०	७	३	२०	५०	३५	१५	१००
	३	-	१२	८	२०	-	६०	४०	१००
कारक	१	११	९	-	२०	५५	४५	-	१००
	२	७	८	५	२०	३५	४०	२५	१००
	३	३	१०	७	२०	१५	५०	३५	१००
समग्र तथ्याङ्कीय प्रतिशत						५२.९२	३७.९२	९.१७	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन परीक्षण, २०६८ माघ ।

माथिको तालिकामा प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई हेर्दा यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका विविध तत्त्वअन्तर्गत वचनको वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्रलेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः ४० प्रतिशत, २० प्रतिशत, २० प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइयो भने स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा १० प्रतिशतले कुनै प्रतिक्रिया जनाएको पाइँदैन । लिङ्ग, पुरुष, कालका वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्रलेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः ३५ प्रतिशत, ३० प्रतिशत, शून्य प्रतिशत, ५० प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, २० प्रतिशत, १५ प्रतिशत, ४० प्रतिशत, २५ प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भन्ने लिङ्ग र कालको स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा क्रमशः ४० प्रतिशत र ५ प्रतिशत

प्रतिक्रियाविहीन रहेका छन् । वाक्यगठनका अन्य तत्त्वअन्तर्गत पक्ष, भाव, वाच्य र कालका वस्तुगत विषयगत तथा स्वतन्त्रलेखन प्रश्नहरूमा क्रमशः ४० प्रतिशत, ५ प्रतिशत, ६० प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, ८५ प्रतिशत, ७० प्रतिशत, ५५ प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, ६० प्रतिशत र ४५ प्रतिशत, ४० प्रतिशत, ५० प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइयो । विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरूमा पक्ष, भाव, वाच्य र कारकमा क्रमशः १० प्रतिशत, १५ प्रतिशत, ५ प्रतिशत, २० प्रतिशत, १५ प्रतिशत, ४० प्रतिशत र २५ प्रतिशत, २५ प्रतिशतले कुनै पनि प्रतिक्रिया दिएका छैनन् ।

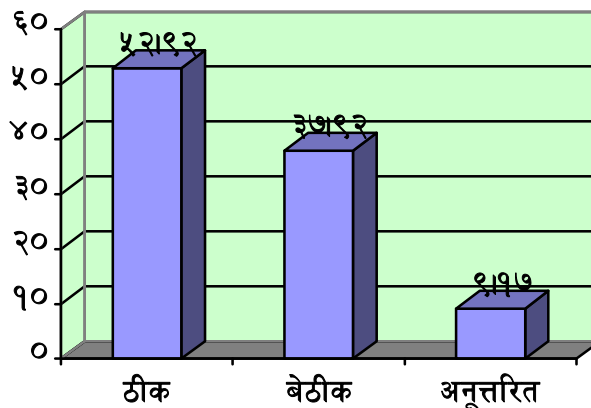
यस विद्यालयमा अध्ययनरत कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले सबैभन्दा बढी त्रुटि भावको विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा क्रमशः ८५ प्रतिशत र ७० प्रतिशत त्रुटि गरेको भेटियो । वाक्यगठनको सरलता र जटिलताको शिलशिलामा रहँदा सबभन्दा बढी सही उत्तर दिने कालको वस्तुगत प्रश्नमा ८५ प्रतिशत र पक्षको विषयगत प्रश्नमा ८५ प्रतिशत भएको पाइयो ।

निष्कर्षमा समग्र पक्षको आँकलन हेर्दा यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूमा सही उत्तर दिने ५२.९२ प्रतिशत, त्रुटि गर्ने ३७.९२ प्रतिशत तथा कुनै पनि प्रतिक्रिया नदिने ९.१७ प्रतिशत रहेका छन् । समग्र वाक्यगठनका विविध तत्त्वहरूमा त्रुटि गर्नेभन्दा सही प्रतिक्रिया दिने बढी भएको देखिन्छ ।

समग्र सबै पक्षको तथ्याङ्कीय प्रतिशतलाई स्तम्भचित्रमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको

छ

चित्र नं. ३

४.१.४. श्री जनता उमावि खनियाँखर्क

यस विद्यालयमा कक्षा ७ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका विविध तत्त्वहरूमा गरेको त्रुटिहरूलाई केलाउँदा निम्नानुसार त्रुटि गरेको पाइएको छ :

तालिका नं. ४

वाक्यगठनका तत्त्वहरू	प्रश्नहरू	विद्यार्थी संख्या				प्रतिशत			
		ठीक	बेठीक	अप्रतिक्रिया	जम्मा	ठीक	बेठीक	अप्रतिक्रिया	जम्मा
वचन	१	१६	४	-	२०	८०	२०	-	१००
	२	१४	६	-	२०	७०	३०	-	१००
	३	१८	२	-	२०	९०	१०	-	१००
लिङ्ग	१	२०	-	-	२०	१००	-	-	१००
	२	१५	४	१	२०	७५	२०	५	१००
	३	१०	१०	-	२०	५०	५०	-	१००
पुरुष	१	१२	६	२	२०	६०	३०	१०	१००
	२	१८	२	-	२०	९०	१०	-	१००
	३	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
काल	१	१५	५	-	२०	७५	२५	-	१००
	२	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
	३	१६	-	४	२०	८०	-	२०	१००
पक्ष	१	१२	८	-	२०	६०	४०	-	१००
	२	१७	३	-	२०	८५	१५	-	१००
	३	१०	४	६	२०	५०	२०	३०	१००
भाव	१	१७	१	२	२०	८५	५	१०	१००
	२	१४	६	-	२०	७०	३०	-	१००
	३	१०	२	८	२०	५०	१०	४०	१००
वाच्य	१	१३	७	-	२०	६५	३५	-	१००
	२	१५	१	४	२०	७५	५	२०	१००

	३	६	१२	२	२०	३०	६०	१०	१००
कारक	१	९	११	-	२०	४५	५५	-	१००
	२	७	१०	३	२०	३५	५०	१५	१००
	३	८	८	४	२०	४०	४०	२०	१००
समग्र तथ्याङ्कीय प्रतिशत						६६.२५	२६.२५	७.५८	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन परीक्षण, २०६८ माघ ।

उपर्युक्त तालिकामा प्रस्तुत तथ्यलाई हेर्दा यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका तत्त्वहरूअन्तर्गत वचनको वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा क्रमशः २० प्रतिशत, ३० प्रतिशत र १० प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ । लिङ्ग, पुरुष, कालको वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा क्रमशः शून्य प्रतिशत, २० प्रतिशत, २० प्रतिशत, ५० प्रतिशत, ३० प्रतिशत, १० प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, २५ प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, शून्य प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने विषयगत, वस्तुगत र स्वतन्त्र लेखनमा तीनै तत्त्वका क्रमशः ५ प्रतिशत, १० प्रतिशत, २० प्रतिशतले कुनै प्रतिक्रिया दिएका छैनन् । वाक्यगठनका अन्य तत्त्व पक्ष, भाव, वाच्य, कारकका वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा क्रमशः ४० प्रतिशत, १५ प्रतिशत, २० प्रतिशत, ५ प्रतिशत, ३० प्रतिशत, १० प्रतिशत, ३५ प्रतिशत, ५ प्रतिशत, ६० प्रतिशत, ५५ प्रतिशत, ५० प्रतिशत, ४० प्रतिशतले त्रुटि गरेका पाइएको छ । पक्ष भाव, वाच्य, कारकको स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा क्रमशः ३० प्रतिशत, ४० प्रतिशत, १० प्रतिशत, २० प्रतिशत तथा वस्तुगत प्रश्नमा १० प्रतिशत र वाच्य, कारकको विषयगत प्रश्नमा क्रमशः २० प्रतिशत, १५ प्रतिशत प्रतिक्रियाविहिन भएको पाइन्छ ।

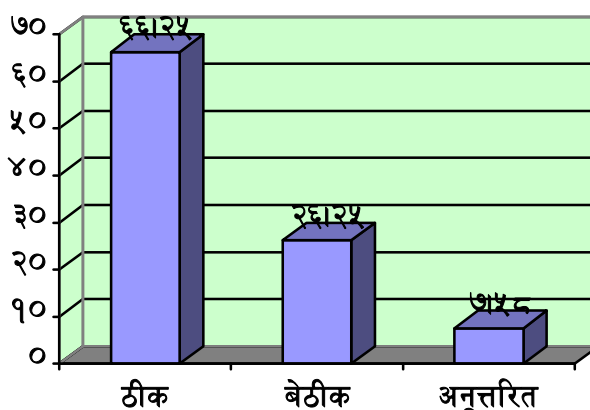
यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका तत्त्वहरूमा सबभन्दा बढी त्रुटि गर्ने क्षेत्र वाच्यको स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा ६० प्रतिशत, कारकको वस्तुगत र विषयगत प्रश्नमा क्रमशः ५५ प्रतिशत र ५० प्रतिशत रहेको छ । सबैभन्दा बढी सही उत्तर दिने क्षेत्र लिङ्ग, पुरुष, वचनको वस्तुगत, विषयगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा क्रमशः १० प्रतिशत, ९० प्रतिशत, ९० प्रतिशत भएको पाइन्छ ।

निष्कर्षका रूपमा यस विद्यालयमा अध्ययनरत कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनका तत्त्वहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण प्रतिशतलाई केलाउँदा सही प्रतिक्रिया व्यक्त गर्ने ६६.२५ प्रतिशत भेटिएका छन् भने २६.२६ प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइएको छ । कुनै पनि प्रतिक्रिया

व्यक्त नगर्नेमा ७.५८ प्रतिशत रहेका छन् । समष्टिगत रूपमा हेर्दा यस विद्यालयको त्रुटि पक्षभन्दा उपलब्धिपक्ष राम्रो रहेको पाइयो ।

समग्र रूपमा सबै पक्षको तथ्याङ्कीय स्तम्भचित्रमा तल देखाइएको छ ।

चित्र नं. ४.

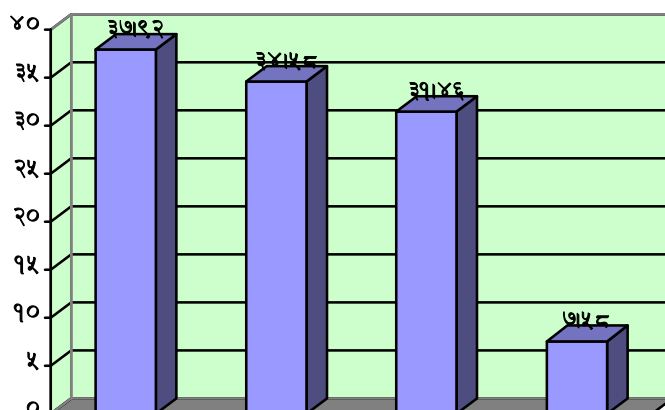

४.२. उपसंहार

यस अध्यायमा प्रस्तुत गरिएका त्रुटि तथ्याङ्कीय विश्लेषणलाई केलाउँदा कक्षा ७ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका आठ तत्त्वहरू (वचन, लिङ्ग, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, कारक) मा सबैभन्दा बढी सही उत्तर दिने श्री जनता उमावि खनियाँखर्क विद्यालयमा लिङ्गको वस्तुगत प्रश्नमा १०० प्रतिशत छ । समग्र तत्त्वहरूको उपलब्धि बढी सही उत्तर दिने विद्यालय श्री जनता उमावि खनियाँखर्कमा ६६.२५ रहेको देखिन्छ । स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा अप्रतिक्रिया बढी देखिएको र त्यसलाई पनि गल्ती नै मान्नुपर्ने भएकोले सही उत्तर दिने आंशिक मात्र भेटियो । तुलनात्मक रूपमा हेर्दा त्रुटि र सहीको समानान्तरता रहेको देखिन्छ । विद्यार्थीहरूले सरलता र जटिलताका क्रममा सरलमा कम र जटिलमा बढी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

वाक्यगठनका समग्र पक्षको तथ्याङ्कीय विश्लेषणलाई हेर्दा ४ वटा विद्यालयहरूमा सबभन्दा बढी त्रुटि श्री मङ्गला मा.वि. घोक्सिलाका विद्यार्थीहरूले ३७.९२ प्रतिशत गरेको पाइएको छ । त्यसपछि श्री उमावि आम्बोटेका विद्यार्थीहरूले ३४.५८ प्रतिशत, उमावि जिनाखुका विद्यार्थीहरूले ३१.४६ प्रतिशत र श्री जनता उमावि खनियाँखर्कका विद्यार्थीहरूले ७.५८ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ । यसलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा देखाइएको छ :

चित्र नं. ५

४.३. त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षण

निम्नमाध्यमिक तहको मध्यमविन्दु तथा माध्यमिक तहको आधारस्तम्भको रूपमा रहेको विद्यालय तहको कक्षा ७ मा नै वाक्यगठनका तत्वका सम्बन्धमा पर्याप्त जानकारी गराउन र तिनमा भएका त्रुटिहरूलाई माथिल्लो तहमा निराकारण गर्न अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यक्रममा त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षण राख्नु पर्दछ। त्रुटिका बारेमा विद्यालय तहमा शिक्षण नभएकोले उच्च तहमा त्रुटि भएको देखिन्छ। तल्लो तहदेखि नै त्रुटिलाई कम गर्दै लगेमा मात्र माथिल्लो तहमा कम हुने र केही हदसम्म सुधार गर्न सक्ने देखिन्छ। अन्यथा त्रुटिहरू धेरै हुने र सुधार गर्न समेत कठिनाईपर्ने हुँदा त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणमा जोड दिँदै शिक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

४.३.१ त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणका केही उपायहरू :

त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणमा प्रभावकारिता ल्याई पाठ्यक्रमअनुरूपको उद्देश्यहरू पूरा गर्न निम्न तरिकाहरू अपनाउन सकिने देखिन्छ :

१. विभिन्न भाषिक समुदायका विद्यार्थीहरू विद्यालयमा आउने भएकोले तिनीहरूको व्यक्तिवृत्त अध्ययन गरी सोअनुसार भाषा शिक्षण गर्ने,
२. कुनकुन भाषिक समुदायबाट आएका विद्यार्थीहरूले केकस्ता त्रुटि गर्दा रहेछन् भन्ने कुराको विश्लेषण गरी तदनुरूप त्रुटि क्षेत्रको वर्गीकरण गरी भाषा शिक्षण गर्ने परिपाटी बसाल्ने,

३. सैद्धान्तिक ज्ञानलाई सुदृढ गर्न प्रयोगात्मक नेपाली भाषा शिक्षणमा जोड दिने,
 ४. खास नियमहरूको निर्देशनमा अनुच्छेद, निबन्ध आदि लेखन लगाई त्यसमा पाइएका त्रुटिअनुसार व्यक्तिगत सल्लाह दिने,
 ५. प्रशस्त उदाहरणको प्रयोग गर्न लगाउने,
 ६. प्रवचन, वादविवाद आदि कार्यक्रममा भाग लिन लगाई त्रुटिहरूमा उचित निर्देशन दिने,
 ७. व्याकरणात्मक गल्तीहरू देखाई विद्यार्थीहरूमा शुद्ध भाषा प्रयोग गर्ने अभिरुचि जगाउने,
- उपर्युक्त तरिकाबाट शिक्षण गरिएमा विद्यार्थीहरूले स्तरीय भाषा प्रयोग गर्न सक्ने र त्रुटि कम हुन जाने अपेक्षा राख्न सकिन्छ ।

अध्याय- पाँच

निष्कर्ष तथा सुभाव

५.१. निष्कर्ष

संसारमा जति पनि विकास भएका छन् ती सबै भाषाको विकास र चेतनाको अभिवृद्धिपछि मात्र भएका छन्। राष्ट्र र राष्ट्रिय एकताको लागि राष्ट्रभाषा अपरिहार्य आवश्यकता हो। नेपालमा नेपाली भाषालाई मातृभाषा, सम्पर्क भाषा, प्रशासनिक भाषा, राष्ट्र भाषा र विदेशी भाषाको रूपमा शिक्षण गर्न थालिएको छ। प्राथमिक तहदेखि स्नातक तहसम्म अनिवार्य विषयको रूपमा नेपाली भाषाको अध्ययन अध्यापन गरिन्छ। यसो भए तापनि निम्नमाध्यमिक तहको उत्तरार्धतिर पुग्दा पनि विद्यार्थीहरू स्तरीय नेपाली भाषाको प्रयोग गर्न सक्षम भएको पाइँदैन। यही विचारणीय पक्षलाई ध्यान दिई वाक्य गठनका विभिन्न पक्षहरूमा निम्नमाध्यमिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटि र समस्याको अध्ययन तथा विश्लेषण गरी नेपाली शिक्षण प्रक्रियालाई स्तरीय बनाउनु आजको आवश्यकतालाई यथार्थ ठानी प्रस्तुत विषयको छनोट गरी शोध कार्य सम्पन्न गरिएको हो।

परम्परागत रूपमा त्रुटिलाई असफलताको प्रतीक मानिए तापनि मनोवादी सम्प्रदायको उदयपश्चात् यसलाई सिकाइ प्रक्रियाको सङ्केतका रूपमा मान्न थालिएको छ। १९ औं शताब्दीको उत्तरार्द्धदेखि चर्चामा आएको त्रुटिविश्लेषणले छात्र-छात्राहरूको सिकाइ प्रक्रिया, त्रुटि क्षेत्र र शिक्षण विधि समेत पहिल्याउन पूर्णतः सहयोग गर्दै आइरहेको छ। त्रुटिविश्लेषण पहिलो र दोस्रो भाषा सिकाइको क्रममा चर्चामा आएको हो। भाषा सिक्दा त्रुटि हुन्छ। तर पहिलो र दोस्रो भाषा सिकाइको क्रममा त्रुटिको प्रकृति र स्वरूप भने फरक हुन्छ। पहिलो भाषाको उच्चारण, व्याकरणिक विशेषताका प्रभावहरू प्रत्यक्ष रूपमा दोस्रो भाषामा पर्ने गर्दछ। मातृभाषा नेपाली हुनेहरूलाई पनि स्तरीयता र स्थानीय भाषाको प्रभावले गर्दा त्रुटि हुने गरेको पाइन्छ। यस अध्ययनमा सिन्धुली जिल्लाका स्थानीय भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठन गर्दा वाक्यगठनका आठ तत्त्वहरू (वचन, लिङ्ग, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, कारक) मा गरेका विभिन्न प्रकृतिका त्रुटिहरू देखाइएको छ। यस अध्ययनमा गरिएका विविध पक्षहरूका निष्कर्षलाई निम्नानुसारका बुँदामा समेट्ने प्रयास गरिएको छ :

१. प्रस्तुत अध्ययन सिन्धुली जिल्लाको पूर्वी भेकका २ श्री उ.मा.वि. जिनिखु, श्री उ.मा.वि. आम्बोटे र उत्तर भेकका २ श्री मङ्गला मा.वि. घोक्सिला र श्री जनता उ.मा.वि. खनियाँखर्क गरी ४ वटा विद्यालयका कक्षा ७ का ८० जना

- विद्यार्थीहरूमा मात्र सीमित भएकोले अध्ययनको परिणाम सबै प्रकारका पछि हुने गल्तीहरूबाट मुक्त छन् भन्न सकिदैन,
२. प्रस्तुत अध्ययन वाक्यगठनका वचन, लिङ्ग, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र कारकसँग मात्र सीमित छ भने अन्य पक्षहरू छुटेका छन्,
 ३. वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरूमध्ये कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले सबैभन्दा बढी त्रुटी वाच्य र कारकमा गरेको पाइएको छ,
 ४. यस अध्ययनमा कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूले सबैभन्दा बढी सही उत्तर लिङ्ग र वचनमा दिएको पाइएको छ,
 ५. वाक्यगठनका तत्त्वहरूमध्ये पुरुष र कालमा कम त्रुटि गरेको पाइएको छ,
 ६. वाक्यगठनमा गरेको त्रुटि पक्षलाई प्रश्नको प्रकृतिका आधारमा हेर्दा स्वतन्त्र लेखन प्रश्नमा बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ,
 ७. वाक्यगठनको सरलता र जटिलताको क्रमअनुसार कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूलाई वचन र लिङ्गमा सरल भएको पाइन्छ भने वाच्य र कारक जटिल भएको पाइएको छ,
 ८. कक्षा ७ मा अध्ययनमा सङ्लग्न ४ वटा विद्यालयका विद्यार्थीहरूमध्ये सबैभन्दा बढी त्रुटि श्री मङ्गला मा.वि. घोक्सिलाका विद्यार्थीहरूले गरेको पाइएको छ,
 ९. सङ्लग्न ४ वटा विद्यालयमध्ये सबैभन्दा कम त्रुटि गर्ने श्री जनता उ.मा.वि. खनियाँखर्कले गरेको पाइएको छ भने सबैभन्दा बढी सही प्रतिक्रिया दिने विद्यालय पनि यही रहेको पाइएको छ,
 १०. समग्र त्रुटि पक्षलाई हेर्दा विद्यार्थीहरूमा बढीभन्दा बढी त्रुटि गर्ने कारणहरूमा मातृभाषाको प्रभाव, सामाजिक तथा पारिवारिक वातावरण, विद्यालयको भौतिक, व्यवस्थापन र शैक्षिक पक्ष कमजोर हुनु, शिक्षक तालिमको अभाव, विषयगत शिक्षाको अभाव आदि भएको देखिन्छ ।

५.२. शैक्षणिक प्रयोग

प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली भाषाको वचन, लिङ्ग, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र कारकको प्रायोगिक क्षेत्रमा केन्द्रित छ । यो शोधपत्र शैक्षणिक प्रयोगका दृष्टिले नै तयार गरिएको हो । मातृभाषा नेपाली नै हुने विद्यार्थीहरूलाई र दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने

विद्यार्थीहरूको कठिनाइलाई अनुभव गर्नुका साथै उपर्युक्त दुवै थरि विद्यार्थी र शिक्षकलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा धेरै हदसम्म टेवा पुऱ्याउन प्रस्तुत शोधपत्रले त्रुटिको क्षेत्र निर्धारण गर्न सक्ने देखिन्छ । नेपाली भाषा अध्ययनका क्रममा शिक्षकले शिक्षार्थीको भाषिक क्षमता र अध्ययनको स्तरसम्बन्धी स्पष्ट ज्ञान प्राप्त गरी आफ्नो शिक्षण कार्यमा परिवर्तन ल्याई आवश्यकताअनुसारको शिक्षण विधि र उपाय अपनाउन सक्तछन् जसबाट शिक्षार्थीले त्रुटि गर्ने क्षेत्रको समयमै पहिचान गरी उचित निर्देशन प्रदान गर्न सकिन्छ । त्यस्तै शिक्षार्थीले पनि भाषा अध्ययनको क्रममा भएको अन्योललाई तुरुन्त हटाई वाक्यगठनको कुनचाहिँ कोटिमा के-कस्तो जानकारी राख्नुपर्ने हो ? सो सम्बन्धी विशिष्ट ज्ञानको पहिचान गर्न पाउने हुँदा भ्रम निवारण गरी चाँडै सिक्न सक्दछ । त्यसका लागि यस अध्ययनले भाषा सिकाइमा आधारभूत सहयोग गर्न सक्छ भन्नुमा अत्युक्ति हुँदैन ।

शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा व्याकरण तत्त्वसम्बन्धी त्रुटिविश्लेषणको अध्ययन अत्यन्त आवश्यक छ किनकी भाषाको सिकाइ प्रक्रियामा व्याकरणको ज्ञान अपरिहार्य र उपयोगी ठहरिन्छ । यसबाट शिक्षार्थीहरूलाई भाषा सिक्न कहाँ-कहाँ कठिनाई भइरहेको छ भन्ने थाहा हुन्छ । कठिनाइको क्षेत्र र कारण थाहा भएमा शिक्षकले आफ्नो शिक्षण प्रक्रियामा परिवर्तन ल्याई ती कठिनाइहरूलाई सजिलैसँग निवारण गर्न सक्तछन् । त्यसैले आजको समयमा त्रुटिविश्लेषणात्मक अध्ययन पढ्नुले शिक्षण सिकाइको लागि अत्यन्त सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने देखिन्छ ।

निचोडमा के भन्न सकिन्छ भने भाषा शिक्षणको क्षेत्रमा वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिविश्लेषणको पक्ष अत्यन्त महत्त्वपूर्ण र उपयोगी छ । यसले शिक्षार्थी र शिक्षकका बीचको कार्य कारण सम्बन्धको विषयमा स्पष्ट विश्लेषण गर्दछ र कुनकुन क्षेत्रमा संदिग्ध छ भन्ने पर्याप्त जानकारी दिने गर्दछ जसका माध्यमबाट शैक्षणिक कार्य प्रभावकारी बन्न सक्ने देखिन्छ ।

५.३ सुझाव

प्रस्तुत शोध अध्ययनको उद्देश्यअनुरूप त्रुटिहरूको विश्लेषण र विवेचनाका आधारमा त्रुटिहरूको निराकरण गरी शुद्ध भाषिक प्रयोगतर्फ उन्मुख गराउन निम्न उपायहरू अपनाउनुपर्ने देखिन्छ :

१. माध्यमिक तहको पूर्वाधारको रूपमा रहेका कक्षा ७ का विद्यार्थीहरूद्वारा गरिने वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको निराकरण गर्न उपचारात्मक शिक्षणको व्यवस्था गरिनु आवश्यक छ,
२. नेपाली भाषा व्याकरणका विभिन्न पक्षमा निदानात्मक परीक्षणको व्यवस्था गरेर सोहीअनुरूप निराकरणात्मक शिक्षणमा जोड दिनुपर्ने देखिन्छ,
३. वाक्यगठनअन्तर्गत त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षण गर्दा प्रयोजनपरक नेपाली भाषालाई अभ्यासमुखी बनाई शिक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ,
४. निमावि र मा.वि. तहमा शिक्षण गरिने नेपाली भाषा व्याकरणका पक्षहरूमा बढी जोड दिने गरी पाठ्यक्रम निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ,
५. दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने शिक्षार्थीहरूको पृष्ठभूमि पहिचान गरी शिक्षण गरेमा त्रुटिमा कमि आउने देखिन्छ,
६. नेपाली भाषाभित्र विद्यार्थीहरूलाई छुट्टै समूहमा राखी शिक्षण गर्न सके त्रुटिमुक्त गराउन सकिन्छ,
७. प्राथमिक तहदेखि नै एउटा नेपाली विषयको शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गरी शिक्षण गराएमा त्रुटि कम हुने देखिन्छ,
८. नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षकहरूलाई भाषा शिक्षणसम्बन्धी तालिम दिई दक्ष बनाउनुपर्ने देखिन्छ,
९. नेपाली भाषामा आधिकारिक व्याकरणको व्यवस्था गरी शिक्षकहरूमा विश्वसनीयताको वातावरण सिर्जना गरी व्याकरण शिक्षण गराउनु पर्दछ,
१०. प्रस्तुत शोध अध्ययन जस्तै व्याकरणका विभिन्न विशिष्ट क्षेत्रमा समुचित शोध अध्ययन गर्नु-गराउनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

५.४. भावी अनुसन्धानका शीर्षकहरू

एउटा शोध अध्ययनले विविधतामा एकता ल्याउन सक्दैन केवल परियोजना बनाउने गर्छ । वाक्यगठनबारे भविष्यमा गएर निम्न शोध शीर्षकमा अध्ययन गर्न सक्ने देखिन्छ :

१. निमावि तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले कारकमा गर्ने त्रुटि एक अध्ययन,
२. निमावि तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वचन र लिङ्गमा गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन विश्लेषण,

३. सार्वजनिक तथा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिविश्लेषण,
४. मा.वि. तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाच्यकोटिमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण,
५. नेपाली भाषाइतर कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण,

सन्दर्भसूची

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०३९), **नेपाली भाषा शिक्षण**, काठमाडौं : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, त्रि.वि.

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६३), **भाषाशिक्षण : केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति**, चौथो संस्करण ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६७), **प्रयोगात्मक नेपाली व्याकरण**, ललितपुर, साभा प्रकाशन ।

कोइराला, खेम बन्धु र रामप्रसाद गौतम (२०६५), **अनुसन्धान विधि**, काठमाडौं: दीक्षान्त प्रकाशन ।

ढुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०५८), **प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौं: एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।

ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०५८), **प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

त्रिपाठी, वासुदेव (२०३६), **पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक परम्परा**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

नेपाल, घनश्याम (१९९२), **शैलीविज्ञान**, गान्तोक : आँकुरा प्रकाशन

बन्धु, चूडामणि (२०५३), **भाषाविज्ञान**, काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

भट्टराई, रामप्रसाद (२०६५), **भाषिक अनुसन्धान विधि**, काठमाडौं: शुभकामना प्रकाशन ।

..... (२०५३), **भाषाविज्ञान र नेपाली भाषाशिक्षण**, काठमाडौं: गणेश हिमाल एजुकेशनल इन्टरप्राइजेज ।

भण्डारी, पारसमणि (२०५३), **प्रायोगिक भाषाविज्ञानका केही पक्ष**, काठमाडौं: पुस्तक भण्डार ।

भण्डारी, पारसमणि (२०६३), **स्नातकोत्तर नेपाली शोध विवरण**, काठमाडौं: न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

भण्डारी, पारसमणि र अन्य, (२०६८), **भाषिक अनुसन्धान विधि**, काठमाडौं, पिनाकल पब्लिकेशन ।

लम्साल, रामचन्द्र (१९८१), **ए कम्परेटिभ स्टडी अफ टिचर एजुकेशन इन टर्म अफ कन्टेन्ट एनालाइसिस एडिच्युडनल चेन्ज एन्ड इफेक्टिभनेस**, अजमेर कलेज अफ एजुकेशन ।

शर्मा, केदारप्रसाद (२०५१), **नेपाली भाषा शिक्षण**, सानोठिमी भक्तपुर : शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।

शर्मा, शोमनाथ र कृष्णहरि बराल (२०५५), **भाषाविज्ञान र नेपाली भाषा**, काठमाडौँ: नवीन प्रकाशन ।

शर्मा सोमनाथ र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल (२०५५), **शोधविधि**, काठमाडौँ : साभ्गा प्रकाशन

शर्मा, एस.के. (१९८१), **एरर एनालाइसिस हवाई एन्ड हाउ** ।

श्रीवास्तव, रवीन्द्रनाथ (१९९७), **भाषाविज्ञान, सैद्धान्तिक चिन्तन**, दिल्ली: राधाकृष्ण ।

वस्तुगत प्रश्नावली

विद्यार्थीको नाम :

कक्षा : सात

विद्यालयको नाम :

समय १५ मिनेट

तलका ठीक उत्तरमा ठीक चिनो लगाउनुहोस् ।

१. तलका वाक्यहरूमा प्रथम पुरुष प्रयोग भएको ठीक वाक्य कुन हो ?
- क) हामी भात खान्छौ ।
ख) हामी भात खान्छौं ।
ग) म खेतमा जाँदैन ।
घ) तिमीहरू रुन्छ ।
२. तलका वाक्यहरूमा कुन वाक्य ठीक छ ?
- क) दाजु कविता लेख्छ ।
ख) आमाले रोटी पकाए ।
ग) बहिनी गीत गाउँछे ।
घ) बहिनी गीत गाउँछ ।
३. एक वचन प्रयोग भएको वाक्य कुन हो ?
- क) हामीहरू बजार जान्छौं ।
ख) उनी स्कूल आए ।
ग) उनी स्कूल आइन् ।
घ) हामीहरू बजार जान्छ ।
४. सामान्य भूतकाल जनाउने वाक्य कुन हो ?
- क) मैले पढें ।
ख) मैले पढेको थिएँ ।
ग) म कविता लेख्नेछु ।
घ) म लेख्छु ।
५. तलका कुन वाक्यले आज्ञार्थ भाव जनाउँछ ?
- क) राम स्कूल जानेछ ।
ख) रविन आँप खाला ।
ग) ऊ स्याउ खान्छ ।
घ) राम स्कूल जाऊ ।
६. अज्ञात पक्ष जनाउने वाक्य कुन हो ?
- क) शाश्वत टि.भि. हेर्छ ।
ख) गोकुल भुसुकक निदाएछ ।
ग) गोकुल भुसुकक निदायो ।
घ) रविन्द्र भगडा गर्थ्यो ।
७. कर्तृवाच्य प्रयोग नभएको वाक्य कुन हो ?
- क) म सिनेमा हेर्छु ।
ख) उसले चिठी लेख्यो ।
ग) भाइद्वारा कथा भन्यो ।
घ) भाइद्वारा कथा भनियो ।
८. तलका कुन वाक्यले करण कारक जनाउँछ ?
- क) लठ्ठीले सर्प मार्यो ।
ख) छानामाथि फर्सी छ ।
ग) सन्देशले आँप खायो ।
घ) सुसनले भाइलाई कुट्यो ।

समाप्त

विषयगत प्रश्नावली

विद्यार्थीको नाम :

कक्षा : सात

विद्यालयको नाम :

समय : १ घन्टा

तल दिइएका सबै प्रश्नहरू अनिवार्य छन् :

१. एक वचनमा भएकालाई बहुवचन र बहुवचनमा भएकालाई एक वचनमा परिवर्तन गर्नुहोस्:

क) उनीहरू स्कूल आए ।

ख) ऊ मेला हेर्न जान्छ ।

२. तलका स्त्रीलिङ्गी वाक्यलाई पुलिङ्गी वाक्य बनाएर लेख्नुहोस् :

क) सीता पुस्तक पढ्छे ।

ख) दिदी भाइलाई पढाउनुहुन्छ ।

३. तल दिइएका वाक्यहरूलाई प्रथम पुरुषमा बदल्नुहोस् ।

क) ऊ कविता पढ्छ ।

ख) तिनीहरू पौडी खेल्छन् ।

४. कोष्ठकको सहायताले वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

क) म परीक्षामा लेख्दै छु । (सामान्य वर्तमान)

ख) नवीन कथा भन्छ । (अपूर्ण भविष्यत्)

५. तलका वाक्यहरूलाई सामान्यार्थ वाक्यमा परिवर्तन गर्नुहोस् :

क) भाइ भात खाऊ ।

ख) दाजु काठमाडौं जानुहोला ।

६. कोष्ठकको सहायताले वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् :

क) रविन्द्रले भगडा गरेछ । (सामान्य पक्ष)

ख) शाश्वत टिभि हेर्दै थियो । (सामान्य पक्ष)

७. तलका कतृवाच्यका वाक्यलाई कर्म वाच्यमा लैजानुहोस् ।

क) रामले कथा भन्यो ।

ख) श्यामले गोपाललाई कुट्यो ।

८. अधिकरण कारक प्रयोग भएको कुनै दुई उदाहरण लेख्नुहोस् :

क)

ख)

९. तपाईं दशैं कसरी मनाउनुहुन्छ ? दश वाक्यमा नघटाई वर्णन गर्नुहोस् ।

१०. 'मेरो देश' शीर्षकमा १५० शब्दमा नघटाई निबन्ध लेख्नुहोस् ।